

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Komparace zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví
nad mládeží a zákona o soudnictví ve věcech
mládeže podle zákona č. 218/2003 Sb.
- sociální a právní aspekty**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce
PhDr. Mgr. Zdeňka Vaňková

Vypracovala:
Helena Říhová

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Komparace zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží a zákona o soudnictví ve věcech mládeže podle zákona č. 218/2003 Sb. – sociální a právní aspekty“, zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Praze dne 22. dubna 2011

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Mgr. Zdeňce Vaňkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Helena Říhová

OBSAH

Úvod.....	3
1. Historický exkurz.....	5
1.1 Vývoj právního zákonodárství nad mládeží do roku 1852.....	5
1.2 Právní úprava v období od roku 1852 do roku 1950.....	6
1.3 Úprava postavení mladistvého po roce 1950 do současnosti.....	7
2. Vymezení základních pojmů	10
2.1 Základní pojmový aparát.....	10
2.2 Kriminalita mladistvých jako sociálně patologický jev	12
2.3 Příčiny kriminality mladistvých	13
2.3.1 Vliv výchovy	15
2.3.2 Vliv prostředí.....	17
2.3.3 Shrnutí vlivů na jedince	19
3. Procesní postavení dětí mladších patnácti let.....	23
3.1 Zákonná úprava protiprávních činů u dětí mladších patnácti let	23
3.2 Zahájení řízení.....	24
3.3 Jednání.....	25
3.4 Opatření.....	26
4. Trestní odpovědnost mladistvých	28
4.1 Zákonná úprava trestné odpovědnosti mladistvých pachatelů.....	28
4.2 Opatření ukládaná mladistvým.....	29
5. Opatření ukládaná mladistvým pachatelům	31
5.1 Výchovná opatření	31
5.1.1 Dohled probačního úředníka.....	32
5.1.2 Probační program.....	33
5.1.3 Výchovné povinnosti	34
5.1.4 Výchovná omezení	35
5.1.5 Napomenutí s výstrahou	36
5.2 Trestní opatření	37
5.2.1 Obecně prospěšné práce, zákaz činnosti a vyhoštění	38

5.2.2 Peněžité opatření.....	40
5.2.3 Peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu	41
5.2.4 Odnětí svobody	42
5.2.5 Ukládání trestních opatření.....	45
5.3 Ochranná opatření	46
5.3.1 Ochranná výchova	47
5.3.2 Ochranné léčení	48
5.3.3 Zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty.....	49
5.3.4 Zabezpečovací detence	49
6. Komparace jednotlivých zákonů	51
6.1 Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží	51
6.2 Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.....	55
6.3 Závěrečné shrnutí	60
Závěr.....	64
Resume	66
Anotace.....	67
Klíčová slova	67
Annotation	67
Keywords	67
Seznam použité literatury.....	68
Seznam použitých zkratek.....	71
Seznam příloh	72

Úvod

Kriminalita dětí a mládeže je obecně považována za jeden z nejzávažnějších sociálně patologických jevů. Tento problém je dlouhodobě tématem mediálních i odborných diskusí. V různých časových intervalech se objevují více či méně vážně míněné návrhy týkající se snížení věkové trestní odpovědnosti. A právě tyto okolnosti mě vedli k výběru tohoto tématu. Svou práci sehrála samozřejmě i blízkost tohoto tématu s mou každodenní prací. Chování mladých lidí vyvolává často větší účinek než chování dospělých, zejména pokud je negativní. Společnost, ve které žijeme je téměř dennodenně ohromena rostoucí brutalitou, které se mnohdy dopouštějí i děti mladší patnácti let. V některých případech se již nejedná jen o drobné krádeže v obchodech, ale bohužel, děti dokážou i vraždit.

Pokud někdo spáchá trestný čin (přečin), měl by následovat trest. Avšak i potrestání musí mít nějaký smysl. Trest bychom měli posuzovat zejména z hlediska ochrany společnosti před recidivou trestné činnosti. A té lze dosáhnout různými způsoby. A právě výchovné principy jsou základem vzniku obou speciálních úprav v trestních věcech mládeže, zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží a na něho později navazující zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, kterými se budu v této práci podrobněji zabývat.

V úvodní části poskytnu přehled historického vývoje trestního zákonodárství nad mládeží na našem území až do přijetí současné legislativní úpravy. V další kapitole nastíním některé zásadní příčiny delikventního chování dětí a mládeže, vliv rodiny, výchovy a prostředí. Jak se vzájemně podmiňují, doplňují a ovlivňují, a jejich souvislost se sociální pedagogikou.

Zvlášť se budu věnovat současné zákonné úpravě protiprávních činů u dětí mladších patnácti let a trestní odpovědnosti mladistvých, která je zejména v posledních letech velmi diskutovaným tématem. Snížení věkové hranice počátku trestní odpovědnosti na čtrnáct let dokonce bylo součástí i novely nového trestního zákoníku, ale po bouřlivé debatě bylo ponecháno na původních patnáct let.

Trestní právo pro mladistvé je orientováno do budoucnosti. Proto i opatření u nich uplatňovaná by měla mít zpravidla smíšenou povahu. Jednotlivá sankční opatření, jejich rozdělení a jednotlivé způsoby jejich ukládání budu popisovat

v samostatné kapitole. Zde je důležité zmínit spolupráci orgánů činných v trestním řízení s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dítěte, úředníky Probační a mediační služby a dalších subjektů, kteří nejen zaručují ještě dokonalejší a pečlivější ochranu práv mladistvých a dětí, ale zároveň posilují zákonnost a účelnost celého řízení.

Cílem mé práce je provést komparaci obou shora zmiňovaných zákonů, zjistit pozitiva a negativa jednotlivých právních úprav a analýza důvodu přijetí novely zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Za zdroj informací k naplnění cílů bakalářské práce mi poslouží nejen knižní tituly zabývající se předmětnou problematikou, ale především odborné literatura, a to převážně zákony.

V práci použiji nejnovější statistiky Policie České republiky, Vězeňské služby a Probační a mediační služby, které dokumentují současný stav kriminality nezletilců a mladistvých. Budou zpracovány v tabulkách a grafech.

1. Historický exkurz

Znalost a přehled problematiky historického vývoje českého trestního zákonodárství nad mládeží má svůj význam pro pochopení vzniku a zakotvení specifických institutů do odlišných právních úprav v české historii a nakonec i pro odraz současné právní úpravy.

1.1 Vývoj právního zákonodárství nad mládeží do roku 1852

V dobách nejstarších na území Čech, Moravy a Slezska neexistovala žádná jednotná právní úprava trestního práva, pouze právo obyčejové, které rozlišovalo pouze dva věkové stupně – nedospělost a dospělost. Hranice dospělosti se určovala podle tělesné vyspělosti, zjištěné úředním ohledáním. Na Moravě v období 15. století se dospělost stanovila dosažením určitého počtu let, který se lišil podle pohlaví a stavu, ke které konkrétní osoba patřila. Otázka trestněprávní odpovědnosti v té době nebyla jednoznačně řešena. Jedinou polehčující okolností pro zmírnění trestu byl pouze věk pachatele, který měl velmi důležitý význam.¹ Teprve až v roce 1627 došlo v Čechách *Obnoveným zřízením zemským* a na Moravě roku 1628 k sjednocení trestněprávních předpisů, který však postrádal speciální úpravu trestního postihu nedospělců. Za hranici dospělosti přijímá u pohlaví mužského 20 let, u pohlaví ženského 15 let. Tato hranice byla přijata i v Koldínových právech městských.²

Teprve až *Hrdelní řád císaře Josefa I. (Constitutio Criminalis Josephina)* z roku 1707, který vycházel z *Hrdelního řádu císaře Karla IV. (Constitutio Criminalis Carolina)* z roku 1532, prohlásil mladistvý věk jako polehčující okolnost při výměře trestu.

V roce 1768 byl vydán *Hrdelní řád císařovny Marie Teresie (Constitutio Criminalis Theresiana)*, který velmi podrobně upravoval postup ve věcech nedospělých pachatelů. Patřil mezi významné právní předpisy pro trestní soudnictví nad mládeží. Pro účely trestní odpovědnosti rozlišoval tři věkové kategorie pachatelů podle věku: děti (do 7 let), nedospělce (do 14 let) a mladistvé (do 16 let). Děti nebyly

¹ VÁLKOVÁ, H., DŮNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Leges, 1992. ISBN 80-85638-00-2, s. 15.

² ZEŽULOVÁ, J. Trestní zákonodárství nad mládeží. Brno: MU Brno, 1997. ISBN 80-210-1643-4, s. 15.

trestně odpovědné, tělesně potrestat je mohli pouze rodiče a učitelé. Nedospělci měli sníženou trestní odpovědnost. Tresty jim byly zmírněny, ale trest smrti jim nesměl být zpravidla uložen. Mladiství pachatelé byli plně trestně odpovědní, uložený trest se však mohl zmírnit, a to v případě naděje na polepšení.¹

Další významnou změnu v nahlížení na účel trestání přineslo Osvícenství v polovině 18. století. Požadovalo humanizaci trestního práva, zejména v odstranění mučení a především omezení trestu smrti. Účelem trestu má být polepšení pachatele a ne jeho zničení. Tato myšlenka měla velký vliv na následný vývoj trestního práva mladistvých. Posledním trestním kodexem, který více než sedmdesát let upravoval trestní právo mladistvých na našem území, byl *Rakouský trestní zákon z roku 1852*. Z hlediska trestní odpovědnosti rozlišoval – dětský věk (do dovršení 10. roku) – období úplného vyloučení trestní odpovědnosti. Věk nedospělý (od 10. do dovršení 14. roku) – období zmenšené trestní odpovědnosti a věk mladistvý (od 14. do dovršení 20. roku) – období mírnějšího trestání. Trestné činy nedospělých osob byly postihovány zvláštními druhy trestů, pachatelům do dvaceti let věku nesměl být uložen trest smrti a ani trest doživotního žaláře.²

1.2 Právní úprava v období od roku 1852 do roku 1950

Na přelomu 19. a 20. století dochází k novému pohledu na problematiku ohrožené a delikventní mládeže a zároveň ke kritice stávající právní úpravy. V březnu 1907 se konal ve Vídni první rakouský kongres pro ochranu dětí, jehož závěry se promítly do návrhu zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých, který byl předložen Panské sněmovně a teprve až v roce 1910 schválen jako *Zákon o trestním právu mladistvých*. Společně s ním byl přijat i *zákon o ochranné výchově*.³ Z finančních důvodů nakonec zákony nebyly do rozpadu Rakouska-Uherska přijaty poslaneckou sněmovnou.

Po vzniku Československé republiky upravoval trestní právo mladistvých na území Čech a Moravy nadále rakouský trestní zákon z roku 1852 a na Slovensku a Podkarpatské Rusi bývalé právo uherské. V roce 1922 byl vypracován nový návrh zákona o trestním právu mládeže, který byl přepracován a jeho druhá verze byla

¹ MALÝ, K. et al. Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945. Praha: Vydavatelství Linde, 1997. ISBN 80-7201-045-X, s. 159.

² ZEŽULOVÁ, J. Trestní zákonodárství nad mládeží. Brno: MU Brno, 1997. ISBN 80-210-1643-4, s. 19.

³ SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 9.

Parlamentu předložena až v roce 1930. Byl dlouho a pečlivě připravován a při jeho tvorbě bylo využito i zahraničních zkušeností, zejména z již přijatých zákonů o soudnictví nad mládeží v Německu (1923) a v Rakousku (1928).¹

Dne 11. března 1931 konečně dochází poprvé v našich podmínkách k samostatné kodifikaci trestního práva mladistvých, přijetím *Zákona o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb.* (dále jen ZTSM), který nabyl účinnosti dne 1. října 1931. Ve své době byl považován za velmi zdařilý a progresivní, byla v něm zahrnuta jak hmotněprávní, tak i procesněprávní úprava.

Zákon působil v obou oblastech jako *Lex specialis*, neboť upravoval jen určité otázky v poměru k obecnému trestnímu právu, ostatní přenechal obecným trestněprávním předpisům. Stanovil, kdo jsou osoby nedospělé a mladistvé. Jeho hlavní myšlenkou bylo, co nejvíce mladistvé vychovávat. Trestné činy mladistvých provinilců byly posuzovány mírněji a odchylně od trestných činů dospělých. Věková hranice trestní odpovědnosti byla stanovena na 14 let a osobám mladším, mohla být uložena jen potřebná výchovná nebo léčebná opatření rozhodnutím poručenského soudu. Velký důraz byl zde kladen zejména na výchovné principy, na kterých byl zákon o mládeži postaven.² Bližším rozbořením některých ustanovení tohoto zákona se budu zabývat později, v dalších kapitolách.

Prostřednictvím zákona č. 48/1931 Sb., se naše republika zařadila mezi ostatní evropské země se samostatnou právní úpravou trestního soudnictví nad mládeží. Zákon byl ve své době pokládán za progresivní a zdařilý. Na rozdíl od našich sousedů tento zákon nedostal šanci se rozvíjet a zdokonalovat. V roce 1950 byl bez náhrady zrušen trestním zákonem č. 86/1950 Sb., a po dalších 40 let se o něm takřka vůbec nemluvilo. V témže roce vznikl i zákon č. 87/1950 Sb., trestní řád.

1.3 Úprava postavení mladistvého po roce 1950 do současnosti

Zrušením ZTSM byly zrušeny soudy mládeže, úřadovny pro péči o mládež a trestněprávní problematika mladistvých byla opět včleněna do obecné úpravy. Hranice trestní odpovědnosti byla zvýšena o jeden rok, tedy na 15 let. Ustanovení o trestání mladistvých (osob, které v době spáchání činu dovršily 15 let věku

¹ VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Leges, 1992. ISBN 80-85638-00-2, s. 19.

² ROZUM, J. Právní úprava trestního soudnictví v Československu z roku 1931. Praha: Vydavatelství Kufri, 1996. ISBN 80-86008-16-9, s. 2.

a nepřekročily 18 rok věku) obsahoval trestní zákon v samostatné části. „Zákon preferoval výchovný postup před represí, a v některých případech umožňoval soudu upustit od potrestání (§ 58 TrZ.), a prokurátorovi zastavit trestního stíhání mladistvého (§ 230 TrŘ).“¹

Tato dvě ustanovení byla částečně obsažena i v novelách trestního zákona č. 63/1956 Sb., a trestního řádu č. 64/1956 Sb., ale do nových trestních kodexů – trestní zákon č. 140/1961Sb., (dále jen TZ), a trestní řád č. 141/1961 Sb. (dále jen TRŘ), se již nedostala. Došlo k značnému omezení výchovného působení trestu na mladistvé pachatele, a to ze strany prokuratury i soudu.

I přes značné úsilí odborné veřejnosti se nepodařilo v průběhu 80. let do tehdy připravované rekodifikace trestních zákonů prosadit rozšíření výchovných opatření určených mladistvým pachatelům, ačkoliv již tehdy bylo kriticky poukazováno na nečinnost trestní politiky vůči mladistvým. Navrhované změny narážely na odpor některých právních dogmatiků, neboť je považovaly za zcela nepřijatelné porušení striktně dodržovaného principu legality a oficiality.

Po roce 1989 došlo k reformě trestního práva prostřednictvím celé řady novel trestního zákona i trestního řádu. Ze strany zákonodárců nebyla politická vůle k prosazení samostatného trestního zákona pro mladistvé, poukazovali především na neexistenci speciálních soudů pro mládež a chybějící systém sociálních pracovníků. Teprve až počátkem roku 1997 dochází k velkému zvratu v oblasti trestněprávní politiky mladistvých. Ministerstvo spravedlnosti ustanovuje *Komisi pro rekodifikaci trestního práva hmotného a procesního*, která v průběhu dvou let vypracovává neoficiální osnovy nového zákona trestního soudnictví nad mládeží.²

Dne 13. prosince 2001 byl návrh „Zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže“, poprvé projednán Poslaneckou sněmovnou. Následně byl hlasováním zákonodárců vyřazen z programu jednání s odůvodněním, že tak zásadní změny, které tento zákon přináší, nelze projednávat před ukončením volebního období, neboť zákon bude muset projít dlouhodobým připomínkovým řízením a nebyl čas se jím zabývat.³

Teprve 1. ledna 2004 nabývá účinnosti zákon č. 218/2003 Sb., *odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, a o změnách některých*

¹ ZEŽULOVÁ, J. Trestní zákonodárství nad mládeží. Brno: MU Brno, 1997. ISBN 80-210-1643-4, s. 78-79.

² SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 42.

³ VÁLKOVÁ, H. Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle? Trestněprávní revue č. 5/2002. s. 136.

zákonů (dále jen ZSM). Hlavním smyslem nové právní úpravy bylo komplexně upravit hmotněprávní a procesněprávní aspekty trestání mládeže, nově konstituovat systém specializovaných soudů mládeže a zřetelně vymezit ucelenou škálu možných reakcí státu a společnosti na delikventní jednání mládeže. Přijetím zákona se Česká republika dostává v trestním právu mládeže do významného postavení v rámci právní ochrany dětí v České republice. Podrobnějším rozbořem zákona a jeho ustanoveními se budu zabývat v následujících kapitolách.

2. Vymezení základních pojmů

2.1 Základní pojmový aparát

Základním předpokladem pro pochopení každého právního předpisu je důležité znát obsah základních pojmů, s kterými pracuje. Základní pojmy, které používá ZSM a zároveň i celé trestní právo, jsou uvedeny § 2 ZSM.

Zákon rozlišuje tři druhy protiprávního jednání, jsou to provinění, trestný čin a čin jinak trestný. *Proviněním* je podle § 6 odst. 1 ZSM¹ trestný čin spáchaný mladistvým. Odlišné pojmenování vychází především z pojetí, že za trestný čin není odpovědný jen mladistvý, ale i celá společnost. U provinění musí být splněny všechny znaky skutkové podstaty – stanovený věk, přičetnost, rozumová a mravní vyspělost mladistvého a protiprávnost (§ 5 odst. 1 ZSM).²

Pojem *mládež* zahrnuje dvě věkové skupiny – děti mladší patnácti let a mladiství. Toto dělení má zásadní význam z hlediska stanovení trestní odpovědnosti za spáchaný čin a určuje, jaké budou následky jejich protiprávního jednání. Po provedení novely ZSM zákonem č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen TrZ), dochází k určité pojmové nejednotnosti, kdy nový trestní zákoník definuje pojem dítě jako osobu mladší osmnácti let (§ 126 TrZ)³, pojem mladiství nijak nedefinuje, pouze stanoví, že trestní odpovědnost mladistvých a sankce jim ukládané upravuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže (§ 109 TrZ).⁴ ZSM jako *lex specialis* pojem dítě neupravuje (§ 2 odst. 1 písm. a) ZSM), užívá ho pouze jako kategorii „dětí mladší patnácti let.“

Dítětem mladším patnácti let se rozumí osoba, která v době spáchání činu jinak trestného nedovršila patnáctý rok věku a není za své skutky trestně odpovědná. Patnáctý rok svého života dovrší osoba až v den následující po dni patnáctých narozenin (§ 139 TrZ).⁵ V občanskoprávním řízení může být takové osobě,

¹ JELÍNEK, J., a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 1115.

² Tamtéž.

³ JELÍNEK, J., a kol., Trestní zákoník s poznámkami a judikaturou. Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 161.

⁴ Tamtéž, s. 145.

⁵ Tamtéž, s. 169.

kteřá páchala čin jinak trestný uloženo opatření potřebné k jeho nápravě podle § 89 - § 96 ZSM.

Za *mladistvého* se považuje osoba, která v době spáchání provinění dovršila patnáctý rok věku a nepřekročila osmnáctý rok svého věku (§ 2 odst. 1 písm. c) ZSM).¹ Počítání času probíhá stejným způsobem jako u dětí mladších patnácti let. Spáchá-li osoba trestný čin v den svých osmnáctých narozenin, je ještě trestně odpovědná jako mladistvý. Plně trestně odpovědnou se stává až dovršením osmnáctého roku věku. U mladistvých pachatelů je jejich trestní odpovědnost i sankcionování upraveno zvláštními pravidly pro trestní řízení ve věcech mladistvých.

V souvislosti s výše uvedenými věkovými kategoriemi, je třeba zmínit i pojem *osoby ve věku blízkém věku mladistvého*. V ZSM není uveden, ale setkáme se s ní v několika ustanoveních trestního zákona, např. u polehčující okolnosti (§ 41 písm. f) TrZ), přitěžující okolnosti (§ 42 písm. i) TrZ), a dále u výchovných opatření podle ZSM při ukládání přiměřených povinností podle § 48 odst. 4 TrZ (§ 48 odst. 5 TrZ).² Pevná věková hranice není právním předpisem stanovena, ale ustálená praxe řadí do této kategorie osoby ve věku mezi devatenáctým a jednadvacátým rokem.³

Dalším důležitým hlediskem, které nelze opomenout je *trestní odpovědnost mladistvého*, vyžaduje přičetnost a dosažení takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost nebo ovládat své jednání. Jde o tzv. „relativní“ trestní odpovědnost, která je zakotvena v § 5 odst. 1 ZSM, závislé na v době činu dosaženém stupni intelektuálního (schopnost rozpoznávací) a mravního vývoje (schopnost určovací) mladistvého, jaký je obvyklý u jeho vrstevníků a umožňuje mu rozpoznat protiprávnost svého jednání a podle toho jednání usměrnit. Samotný pojem rozumové a mravní vyspělosti není v ZSM vymezen.⁴

Následky provinění mladistvých pachatelů i činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími 15 let nebo neodpovědnými mladistvými označuje ZSM jako *opatření*. Nový systém sankcí mladistvých obsahuje jednak prvky výchovné, tak léčebně-ochranné, ale i ochranné uskutečňované formou kontroly, dohledu a v krajním případě

¹ JELÍNEK, J., a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 1113.

² JELÍNEK, J., a kol., Trestní zákoník s poznámkami a judikaturou. Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 76-77.

³ KRATOCHVÍL, V. et al. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C.H.Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-042-3, s. 193.

⁴ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Nakladatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 13.

i formou izolace. Zákon odděleně upravuje opatření ukládaná mladistvým: *výchovná opatření* (§ 15 až § 20 ZSM), *ochranná opatření* (§ 21 až 23 ZSM), *trestní opatření* (§ 24 až 35 ZSM) a opatření, která lze uložit dětem mladším patnácti let (§ 93 ZSM).¹

Dalším termínem upraveným v ZSM jsou *orgány činné v trestním řízení* (§ 2 písm. f) ZSM)², kterými podle tohoto zákona jsou policejní orgány, státní zástupce a soudy pro mládež. Policejní orgány jsou vymezeny v § 12 odst. 2 TrŘ, postavení státních zástupců v řízení upravuje § 12 odst. 5 TrŘ.³

Zákon zavádí úplně nový pojem *soud pro mládež*. Nejedná se o zvláštní kategorii soudů, ale o zvláštní specializaci v rámci stávající soustavy soudů, jejichž funkci plní specializované senáty a samosoudci obecných soudů. Je věcně příslušný jednak k výkonu trestního soudnictví ve věcech mládeže a jednak k posouzení činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let.

2.2 Kriminalita mladistvých jako sociálně patologický jev

Prekriminalita dětí a kriminalita mládeže je obecně považována za jeden z nejzávažnějších sociálně patologických jevů. Je to celosvětový problém, který je nechtěným produktem společnosti, společenského života a je závažnou poruchou chování, která narušuje sociální vztahy mezi jedinci. Řešení tohoto problému závisí nejen na dostatečné právní úpravě, ale zejména na rodičích, vedení dětí ve škole, na vyplnění volného času zájmovými aktivitami a na prevenci celé naší společnosti v této oblasti v rozmanitých podobách.

Kriminalita neboli zločinnost je chápána jako výskyt trestného chování, které je vyjádřeno souhrnem trestných činů spáchaných ve společnosti a je vymezen v platných trestních kodexech. *Prekriminalita* jsou trestné činy jinak trestné, kterých se dopouštějí děti před dosažením trestní odpovědnosti a které, pokud by ji spáchaly osoby starší, by byly považovány za trestné činy.⁴ Oba tyto pojmy jsou stále více spojovány se závislostí na drogách, alkoholu, hracích automatech, s prostitucí, extremismem a dalšími sociálně patologickými jevy.

¹ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

² Tamtéž.

³ JELÍNEK, J., a kol., Trestní řád s poznámkami a judikaturou. Praha: Nakladatelství Leges, 2009, ISBN 978-80-87212-22-6, s. 511-512.

⁴ ZOUBKOVÁ, I., Kontrola kriminality mládeže. Pelhřimov, Aleš Čeněk, 2002. s. 11-12.

Struktura trestné činnosti mládeže a samotný způsob páchaní jsou v posledních letech ovlivňovány vývojovými prvky osobnosti, existencí kriminogenních faktorů, schopností mladého člověka negativní jevy rozpoznat a následně je eliminovat. Pro mladého člověka jsou některé faktory na rozdíl od dospělého nepřekonatelné, velmi snadno se jim podřizuje a ve spojení s vhodnými podmínkami vedou ke spáchání různých kriminálních deliktů. Kriminalita i další sociálně patologické jevy velmi úzce souvisejí se stavem společnosti, jsou jeho trvalou součástí, citlivě reagují na společenské změny, problémy a způsoby jejich řešení a současně z jejich popisu a hodnocení lze usuzovat na kvalitu společnosti, jejich regulativů i na další možný vývoj.¹

Počet skutků spáchaných dětmi a mladistvými v letech 2003-2004 (schválení a nabytí účinnosti ZSM) a v letech 2009-2010 (schválení a nabytí účinnosti zákona č. 40/2009, TrZ) znázorňuje tabulka č. 1. Je třeba poznamenat, že se jedná o počet trestných činů zaevidovaných Policií ČR, které nevyjadřují tzv. kriminalitu latentní (skrytou). Ze statistických údajů vyplývá,² že za sledované období došlo u celkové kriminality k výraznému poklesu u počtu pachatelů z řad nezletilých i mladistvých, i u počtu jimi spáchaných trestných činů. K výraznému nárůstu došlo pouze v roce 2009, a to u zbývající kriminality (tj. šíření poplašné zprávy, podpora a propagace hnutí, ohrožení pod vlivem návykové látky aj.) páchané mladistvými a k mírnému zvýšení došlo i u mravnostní kriminality. V roce 2010, ale už opět došlo k výraznému poklesu.

Z hlediska kriminality dětí a mládeže jako druhu sociální deviace jsou nejvíce ohroženy především děti z dysfunkčních nebo afunkčních rodin, děti z neúplných rodin, výchovných ústavů a dále například z nižších společenských vrstev společnosti.

2.3 Příčiny kriminality mladistvých

Život dnešních dětí je ve své struktuře značně složitý a rozdílný, stejně tak jako je složitá a rozdílná celá naše společnost. Jsou v ní skupiny dětí z různých vrstev společnosti a tím souvisejících rozdílných majetkových, sociálních a rodinných

¹ MAREŠOVÁ, A., Sociálně patologické jevy. Trestněprávní revue č. 2/2010, s. 53-59.

² Statistické ročenky kriminality Policie ČR v letech 2003, 2004, 2009, 2010.

(intranetový zdroj: <http://essk.pcr.cz/essk/-informace/-Ročenky.htm>) dne 7.3.2011 v 09:00 hod.

poměrů, skupiny dětí různých národnostních menšin a etnik. Každá z těchto skupin má svá specifika závisující na těchto poměrech.

O příčinách patologického chování dětí a mládeže byla zpracována řada kriminologických, biologicky, psychologicky či sociálně orientovaných teorií a studií.¹ Sociologie tento problém spatřuje v působení celého spektra sociálních vlivů, především rodiny a neformálních vrstevnických skupin. Psychologie si juvenilní delikvenci (kriminalitu mladistvých) vysvětluje jako chybu ve způsobu rodinné komunikace a ve vztahové rovině, včetně složky osobnostní a vlivu osobnostní individuální dynamiky. Naopak kriminologie rozeznává:

- *příčiny závislé na stavu společnosti a její patologii* - negativní vlivy rodiny, nedostačující a nesprávné působení mikroprostředí, tj. negativní jevy ve škole, výchovném a vzdělávacím procesu, nesprávné využívání volného času, nedostatečná ochrana mládeže před sociálně patologickými jevy společnosti, nezaměstnanost mládeže, malá účinnost ochranných opatření, obecně neúčinná právní a mravní výchova, negativní působení kulturních a ideologických vlivů atd.,
- *příčiny závislé na problémech spojených s dospíváním jedinců* - individuální zvláštnosti osoby a osobnosti jedinců, podmíněné geneticky, chorobou nebo duševní poruchou, včetně mentální retardace, projevy generačního osamostatnění a vzdoru, pubertální a adolescentní nevyrovnanost, poruchy socializace jedince, aj.,
- *příčiny související s novými nebo staronovými jevy v současné společnosti* – jako je snaha prosadit se ve skupině vrstevníků, prohlubující se neschopnost mladých lidí vzdát se některých svých potřeb nebo popřípadě odložit uspokojování svých potřeb na pozdější dobu, nákladnost současného životního stylu mládeže (mobilomanie, značkové oděvy, zábava, cestování), snaha o napodobení svého vzoru (např. celebrity), strach z vlastního neúspěchu, nespokojenost jedince se sebe samým, odlišnost od vrstevníků, přizpůsobení se současným trendům módy asociálních nebo antisociálních životních stylů, touha po okamžitém a bezpracném zisku, pocit nudy, nekritičnost k vlastnímu chování, zloba a zášť na rodiče kvůli jejich neschopnosti zabezpečit příznivé

¹ MAREŠOVÁ, A., Sociálně patologické jevy. Trestněprávní revue č. 2/2010, s. 53.

podmínky pro život potomků, dřívější zahajování sexuálního života a promiskuitní přístup k sexu, aj.)¹

Všechny tyto, ale i jiné vlivy dominují nebo mají zásadnější vliv na vysvětlení příčin delikventního chování dětí a mládeže, navzájem se podmiňují, doplňují a ovlivňují.

2.3.1 Vliv výchovy

Rodina je po staletí nejpřirozenějším prostředím pro výchovu, pro utváření sociálních vztahů a pro plnění dalších potřeb člověka, stejně tak jako je spojovacím článkem mezi generacemi navzájem a mezi širší společností. Je to sociální skupina, která je určitým modelem společnosti, prostřednictvím kterého se dítě učí a usiluje o další vrůstání do okolních společenských podmínek. Z mnohoznačnosti a různorodosti funkcí rodiny vyplývá však i řada možných pochybení, která mohou spočívat v nejrůznějších příčinách: osobnostních, společenských, sociálních aj., které mohou zásadně ovlivňovat její základní poslání.² V této souvislosti se nejčastěji hovoří o rozvodovosti – významný patologický jev, ovlivňující výchovu dalších generací, sociální rovnosti ve smyslu genderovém – tj. o vztazích mezi partnery, které jsou podmíněny sociálně, kulturně i historicky a o dalších selháních v rovině vztahové, výchovné i sociální.

Výchova dítěte do značné míry závisí na obsahu, formách, způsobech a metodách výchovy. Všechny tyto skutečnosti jsou především určovány strukturou rodiny, její početností a jejím sociálním postavením a poměry, celkovou charakteristikou otce a matky, jejich postavením, zaměstnáním i mravní vyspělostí, kulturní i intelektuální úrovní, vzájemnými interpersonálními vztahy v rodině, zvláště pak mezi rodiči, vztahy rodičů k dítěti a úrovni péče o jeho výchovu.³

Rodina je chápána jako základ společnosti, ve které probíhá socializace jedince, formuluje se jeho osobnost, normativní a hodnotová sféra, rozvíjejí se emoce, vůle, schopnosti, dovednosti a návyky. Správně fungující harmonická rodina je základem

¹ MAREŠOVÁ, A., Příčiny a podmínky kriminality mládeže, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha: Vydavatelství Policejní akademie ČR, 2007. ISBN 978-80-7251-248-5, s. 15-16.

² FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie, Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů, Praha. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 140.

³ NOVOTNÝ, O. Kriminalita mládeže, Studie o mladistvých delikventech, Praha: Výzkumný ústav kriminologický, 1968, s. 52.

zdravého psychického vývoje dítěte a člověka. Má řadu funkcí – hmotného zabezpečení – obživa a výchova dětí i dospělých, zajištění jejich bezpečí ve smyslu uspokojení základních biologických potřeb, funkci sociální ochrany členů rodiny, kdy rodina propůjčuje svým členům určitý sociální status a poskytuje sociální zázemí. Je považována za hlavního činitele, který vědomě a řízeně působí na jedince prostřednictvím výchovy a v případě jejího selhání umožňuje dětem kriminální chování,¹ kdy s tímto názorem naprosto souhlasím.

Úroveň výchovy je v rodině ovlivňována dvěma skupinami faktorů - kvalitativními a kvantitativními, které se vzájemně prolínají a často i podmiňují, takže je často nelze jednoznačně oddělit.

Kvalitativní stránku tvoří vztah rodičů k dítěti, kvalita jejich výchovného působení, vzdělání rodičů, sociální status rodiny. Zde je nutné připomenout, že např. vysoký sociální status rodiny může negativně ovlivňovat kvantitativní faktory. Náročné povolání jednoho nebo obou rodičů, veřejné funkce apod. sice zvyšují sociální status rodiny, ale na druhé straně snižují množství času, který může rodič dítěti věnovat. Ke kvantitativním faktorům řadíme množství času, které rodiče dítěti věnují, hmotné zabezpečení rodiny apod.

Podle Zákona o rodině č. 95/1963 Sb., (dále jen ZoR) rozumíme „rodičovskou zodpovědností souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový i mravní vývoj (§ 31). Rodiče mají být osobním životem a chováním příkladem svým dětem“ (§32).²

Avšak může se stát v některých případech, že rodina se sama o sobě stává zátěží, zdrojem vzniku a rozvoje různých patologických problémů a následných sociálně patologických jevů. K nejzávažnějším z nich patří:

- problém dysfunkce až afunkce rodiny, zejména pokud je spojen s psychickou deprivací, respektive subdeprivací,³
- problém anomálních osobností rodičů, kdy rodiče nemohou, nechtějí nebo neumějí z různých důvodů pečovat o děti a dopouští se tak asociálního a antisociálního chování,

¹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence, Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, s. 188.

² Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., s. 9-10. (ÚZ, Nakladatelství Sagit, 2008. ISBN 978-80-7208-699-3.)

³ LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. Psychická deprivace v dětství. Praha: Avicenum, 1974, s. 167.

- problém úplnosti rodiny, náhradních rodičů, náhradní výchovy až výchovy ústavní,
- problematika týraného, zneužívaného a zanedbaného dítěte (syndrom CAN).¹

Disharmonické rodinné prostředí, neúplných, rozvrácených nebo defektních rodin, nepřímo spoluutváří nebo naopak nedostatečně koriguje negativní vlastnosti osobnosti mladistvého jedince. Vytváří se podmínky pro kriminogenní prostředí, které neposkytuje dostatek příležitostí pro adekvátní rozvoj dítěte a mladého člověka. Projevuje se citovou chladností, lhostejností u dětí, které pocházejí z rozvrácených rodin, porušeným hodnotovým systémem, který je v protikladu se společenskou hierarchií hodnot, prostředím, které nedokáže zabezpečit řádnou socializaci a zároveň nezabezpečuje dostatečnou ochranu před vnějšími škodlivými vlivy, primitivností rodičů, zanedbáním výchovných funkcí školy aj.

Problémem však nejsou jen primitivní rodiny, složené z rodičů s nižším intelektem, kdy úroveň jejich osobnosti nemusí být zárukou kvalitní výchovy dítěte do soudobé společnosti, ve které významně stoupají nároky i na vzájemnou komunikaci mezi lidmi. Ale naopak i vysoké vzdělání rodičů a sociální status nejsou vždy jednoznačnou zárukou pozitivního vývoje dítěte, protože i tito rodiče mohou používat nevhodné výchovné postupy nebo své problémové dítě prostě nezvládnout.

Velmi často se objevuje i tzv. výchovné zanedbání, kdy rodiče nevěnují svému dítěti dostatečnou a soustavnou pozornost. Tento nedostatek se pak snaží kompenzovat neúměrným hmotným zabezpečením dítěte, které následně vede k neadekvátním projevům mladého jedince.

Dalším sociálně patologickým jevem, objevující se v rodině je selhání jedné z důležitých funkcí rodiny, tj. kontroly chování a jednání svých členů a zajišťování dodržování právních a morálních hodnot, které z hlediska protisociální závažnosti označujeme jako disociální, asociální a antisociální chování.

2.3.2 Vliv prostředí

Každý jedinec se vyrovnává s prostředím, podmínkami, které ho obklopují s jinou mírou úspěšnosti, vzhledem k individualitě každého z nás. Prostředí,

¹ FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie, Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů Praha. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 159.

do kterého se rodíme, a ve kterém žijeme, v nás zanechává zřetelné stopy, které nás do značné míry ovlivňují a mnohdy i ohrožují. Po primárním vlivu rodiny, zaujímá škola a předškolní zařízení další nezastupitelné, a v některých případech i čelní místo v procesu socializace jedince, jeho osobnostním a morálním vývoji. Dítě porovnává své dosavadní poznatky z rodinného prostředí jednak s hodnotami, které jsou prezentovány pedagogickými pracovníky a jednak s hodnotami spolužáků. Vedle rodičů ovlivňuje v tomto období život dospívajícího jedince osobnost učitele, kolektiv třídy, organizace práce ve škole, stálost nebo změny tohoto kolektivu, soustava trestů nebo odměn, úroveň výchovně vzdělávacího procesu školy aj. Vliv školy zesiluje především v dnešní době, kdy přibývá rozvedených manželství, svobodných matek samoživitelek a dvoukariérních manželství, kde není čas na výchovu dětí, a tím dochází k oslabení funkce rodiny.

Rizikovým obdobím po stránce psychické i fyzické může být pro dítě i začátek školní docházky, kdy se musí podřídít určitému režimu, autoritě učitele, začlenit se do kolektivu. U dětí z narušeného prostředí nebo u dětí, které jsou různým způsobem odlišné, probíhá toto období velmi těžce. Dalším nebezpečím, které může jedince např. přivést do závadové party, která mu poskytne chybějící sociální zázemí, je psychická nevyrovnanost dítěte, touha napodobovat dospělé, potřeba k někomu patřit nebo se identifikovat s nějakým vzorem atd.¹

Mezi významné činitele, kteří se podílejí na vzniku delikventního a kriminogenního jednání patří i vliv médií, vrstevnických skupin a celé řady společenských jevů, provázejících vývoj společnosti ve smyslu pozitivním i negativním.

Výzkumy ukazují, že stále více mladých lidí tráví většinu volného času u televize a počítače, kde se téměř každodenně setkávají v televizním programu nebo na internetu s násilím, ponižováním, krví, vulgaritou nebo zvrácenými sexuálními praktikami.² Vzhledem k jejich nezralosti a malým životním zkušenostem, se prostřednictvím médií slučují s názory a chováním negativních hrdinů, neboť ještě nejsou schopni odlišit reálné od fikce jako dospělí. Současné dítě chápe násilí jako přirozenou součást společnosti, běžný a hlavně účinný způsob řešení problémů. Vytváří se modely agresivního jednání, které dítě nemůže mít z vlastní zkušenosti,

¹ VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky. Praha: Portal, 1999. ISBN 80-7178-214-9, s. 276-277.

² JEDLIČKA, R. et al. Děti a mládež v obtížných situacích. Praha: Nakladatelství Tiskárny MV, 2004. ISBN 80-7312-038-0, s. 47-52.

a tím dochází ke snižování zábrán k užití agresivního jednání. S problémem volného času souvisí vytváření závadových skupin mládeže, které páchají delikventní činnost, jednak z nudy a jednak pod nátlakem skupiny vrstevníků. Kriminální delikty páchají pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek, které posilují jejich odvalu, ale i agresivitu.

Skupina vrstevníků poskytuje mladistvému příležitost k získání zkušeností v interakci a komunikaci s osobami, které mu nejsou nadřazeny jako rodiče a učitelé. U dětí frustrovaných nízkou podporou rodiny je pravděpodobné, že potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou bude ještě silnější než u dětí s dobrým rodinným zázemím.

Mezi nejčastější formy delikventního chování juvenilní mládeže patří *záškoláctví, lhaní, vandalismus, násilí a agresivita, krádeže, šikana, útěky a toulání, experimentování s drogami a jinými návykovými látkami* – nejrizikovější problém současné společnosti.

2.3.3 Shrnutí vlivů na jedince

Kriminalita i další sociálně patologické jevy velmi úzce souvisejí se stavem společnosti, jsou jeho trvalou součástí, citlivě reagují na společenské změny, problémy a způsoby jejich řešení. Současně z jejich popisu a hodnocení lze usuzovat na kvalitu společnosti, jejich regulativů i na další možný vývoj.

Mladistvý delikvent, jeho osoba i osobnost a jeho kriminální čin, je nejčastěji posuzován z těchto hledisek:

- zda delikventní jednání mladistvého je výsledkem individuálních zvláštností (včetně genetického vybavení) nebo výsledkem sociálního působení (rodiny, sociálního okolí),
- zda se osobnost a její projevy výrazně odlišují od společenského normálu,
- zda lze ovlivnit další život mladistvého tak, aby se riziko kriminálního jednání už neopakovalo.¹

¹ MŮHLPACHR, P., Sociální patologie, MU Brno, 2001. ISBN 80-210-2511-5, s. 70.

Optimálnost jakéhokoliv působení na mládež, je dle mého mínění závislá jednak na osobnosti každého jednotlivce, na kterého je vědomě působeno a jednak na prostředí, ve kterém je působení uplatňováno. Formování mládeže je spojeno vždy s určitým konkrétním časovým obdobím a existující společenskou situací. To, co je v určité době a situaci optimálním přístupem (z pohledu společnosti), však nemusí být optimální v jiných podmínkách a jiné době.

Zjišťováním etiologie poruch chování jedince se v současné době zabývá tzv. multifaktoriální přístup, který komplexně zkoumá všechny faktory, které se mohou podílet na poruchách osobnosti a vést až k jejím sociálně patologickým projevům, jednotlivě i v jejich souvztažnosti.¹ Rozlišujeme tzv. *endogenní faktory*, činitele vnitřní povahy, kteří mají původ ve vnitřním prostředí jedince, např. genetické dispozice a *exogenní faktory* – vliv rodiny, školy a širšího prostředí, vliv kamarádů vrstevníků, ale zároveň i vliv celé společnosti včetně politického uspořádání.

Biologické determinanty jsou dány genetickým vybavením jedince a mají následně vztah k duševnímu životu člověka. Patří sem biologické anomálie, odlišnosti, které poznamenají vzhled či zdravotní stav daného jedince. Z mnoha výzkumů vyplynulo², že genetická vloha může snižovat nebo naopak zvyšovat riziko pro působení vlivů prostředí, může mít vliv např. na sníženou sebekontrolu, na hyperaktivitu apod. A právě hyperaktivita bývá nejčastějším rizikovým faktorem, který se podílí na vzniku potencionálního delikventního chování. Jedinci s tímto syndromem těžce přijímají reakce okolí, svými vrstevníky bývají záporně hodnoceni, dokonce je někdy i ze své společnosti vyřazují. Své nezdary a neúspěchy se snaží kompenzovat náhradní aktivitou, často zaměřenou proti společenským normám a pravidlům, ve které se snaží vyniknout anebo agresivitou.

Na sociálním selhání mládeže se podílí celá řada faktorů, které se navzájem podmiňují a působí v určitých individuálních, osobnostních, skupinových a makrospolečenských souvislostech, které u daného jedince vyúsťují v patologické chování.

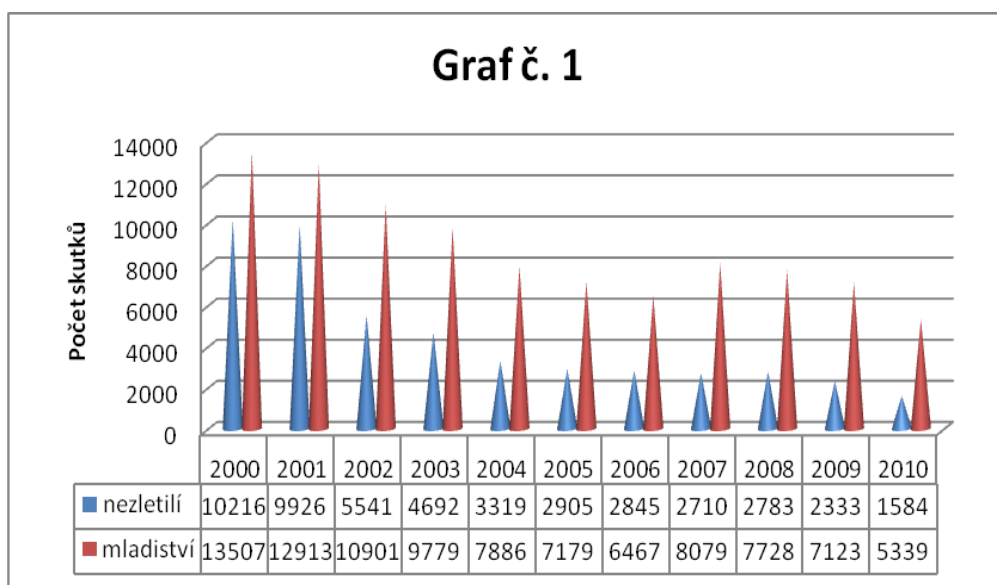
Za delikvenci mládeže, ale nemůže jen špatné prostředí, které ho obklopuje. Dalším a dost důležitým faktorem je dle mého mínění i problémová doba a dekadentní společnost, která by proto měla nést největší tíhu odpovědnosti selhání každého

¹ SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 34.

² FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie, Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů. Praha. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 157.

mladého člověka. Naopak upřednostňují osobní odpovědnost (bez ohledu na věk) každého jedince za vlastní chování a jednání v kriminogenních situacích. A to právě proto, že kriminalita mládeže, stejně jako kriminalita obecně není jevem statistickým, ale dynamickým, který pulsuje s dobou a je odrazem stavu společnosti. S tím souvisí i v poslední době tolik diskutované téma snížení trestní odpovědnosti mládeže.

Z následujícího grafu č. 1 vyplývá¹, že celková kriminalita mládeže za období od roku 2000 do roku 2010 má sestupnou tendenci, pouze v roce 2007 vzrostl počet pachatelů z řad mladistvých, naproti tomu počet pachatelů z řad dětí opět poklesl. V roce 2008 se tento stav obrátil, mírně vzrostl počet pachatelů z řad dětí, naproti tomu počet mladistvých pachatelů poklesl.

Zvláštní pozornost na analýzu příčin vzniku patologického chování, je třeba soustředit i na terapii a prevenci, jako nejefektivnější prostředek boje proti sociálně patologickým jevům. Systémy prevence usilují o vzájemné propojení a eliminaci jevů, jejichž následky se promítají do nežádoucích forem chování a ovlivňují charakter patologických projevů ve společnosti. Navazují na výsledky empirických výzkumů postihující změny v socio-kulturních oblastech života.²

¹ Statistické ročenky kriminality Policie ČR v letech 2000 až 2010. (intranetový zdroj: <http://essk.pcr.cz/essk/-informace/-Ročenky.htm>) dne 7.3.2011 v 09:13 hod.

² MAREŠOVÁ, A., Sociálně patologické jevy. Trestněprávní revue č. 2/2010, s. 58.

Společnost má zvláštní zájem na výchově mladých lidí, základní koncepce výchovného působení na nastupující generaci je založena na Listině základních práv a svobod (zák. č. 2/1993 Sb.) a na Úmluvě o právech dítěte (zák. č. 104/1991 Sb.).

Vedle rodiny a školy, má na formování osobnosti jedince velký vliv i sociální pedagogika, která se především zaměřuje na úlohu prostředí v procesu výchovy a na porozumění vlivů, které z určitého prostředí vystupují. A to zejména u skupin, které jsou označovány jako rizikové, ohrožené a problémové. Pomáhá dětem a dospívající mládeži v obtížných situacích a poskytuje jim podporu k úspěšnému zvládnání životních úkolů a sociálních nároků.

Kriminalita mládeže více než kriminalita dospělých je odrazem současného stavu celé naší společnosti. Její příčiny a negativní vlivy byly popsány v předcházejících kapitolách. Myslím si, že ji nelze účinně řešit jako samostatný sociální fenomén, bez toho aniž provedeme zásadní změny ve světě dospělých.

3. Procesní postavení dětí mladších patnácti let

V článku 32 odst. 1 LZPS¹ je zaručena zvláštní ochrana dětí a mladistvých. „V oblasti trestního práva se tato zvláštní ochrana projevuje v tom, že trestní odpovědnost mladistvých a jejich sankcionování i řízení ve věcech mladistvých jsou koncipovány odlišným způsobem od obecné úpravy.“²

Horní hranice prekriminality je věk 15 let, spodní nebyla specifikována. „Většina dětských delikventů se dostává do rozporu se zákonem okolo 12 let, přičemž prvá provinění začínají již mezi 5. - 6. rokem! Zákonodárce při stanovení *trestní neodpovědnosti* pro nedostatek věku vychází ze skutečnosti, že tyto osoby nejsou ještě natolik vyspělé, aby chápaly skutečnou nebezpečnost určitého protiprávního činu a aby ovládaly svoje jednání. Vzhledem k tomu, že jde o osoby, které nejsou trestně odpovědné, není možno vůči nim vést trestní řízení. To však neznamená, že neexistuje právní reakce na jimi spáchané skutky.“³

3.1 Zákonná úprava protiprávních činů u dětí mladších patnácti let

V ustanovení § 89 ZSM⁴ v návaznosti na ustanovení § 25 TrZ je zakotvena věková hranice trestní odpovědnosti. Dítě, které v době spáchání trestného činu nedovršilo patnáctý rok svého věku, není podle tohoto zákona trestně odpovědné. Trestní odpovědnost začíná dnem, který následuje po dni patnáctých narozenin pachatele, protože teprve tehdy osoba dovršila patnáctý rok svého věku.

Podle povahy rozlišujeme protiprávní činy dětí mladších 15 let na činy jinak trestné (§ 89 odst. 2 ZSM) a na ostatní protiprávní činy (§ 89 odst. 3 ZSM)⁵. Proti takovému dítěti, které se dopustilo činu jinak trestného, učiní soud pro mládež opatření potřebná k jeho nápravě, výchově i ochraně. Tato opatření jsou taxativně uvedena v ustanovení § 93 odst. 1 ZSM⁶, ukládá je soud mládeže, a to podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a blíže se jimi budu zabývat v dalších kapitolách.

¹ PAVLÍČEK, V. et al. Ústava a ústavní řád České republiky. Praha: Linde, 1995. ISBN 80-7201-000-X, s. 226.

² JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 5.

³ ZAPLETAL, J. a kol. Kriminologie. Díl II. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002. ISBN 80-85981-28-9, s. 10.

⁴ JELÍNEK, J. a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 1122.

⁵ Tamtéž, s. 1144.

⁶ Tamtéž, s. 1145.

U kategorie ostatních protiprávních činů se jednání dítěte posuzuje a projednává podle obecných předpisů. Základním obecným předpisem pro posouzení odpovědnosti dětí mladších patnácti let je zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen OZ), zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, v návaznosti na zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen OSŘ).

3.2 Zahájení řízení

V řízení proti dětem mladších patnácti let, které se měly dopustit činu jinak trestného, postupuje soud pro mládež podle zvláštních právních předpisů upravujících občanské soudní řízení (§ 176 - § 180 OSŘ).¹ Souhrnně se označují jako „péče soudu o nezletilé“. Cílem tohoto řízení není vyřešit spor, mluvíme o tzv. „nesporném řízení“, ale především upravit právní postavení účastníků řízení. Zahájení řízení je upraveno v ust. § 90 ZSM², jedná se o speciální úpravu, která doplňuje obecnou úpravu obsaženou v § 81 až 83 OSŘ. Soud pro mládež zahájí řízení jednak na návrh státního zastupitelství, nebo případně i bez tohoto návrhu (§ 90 odst. 2 ZSM). Státní zastupitelství je povinno návrh podat bezodkladně poté, jakmile se dozví, že trestní stíhání je nepřijatelné, protože jde o osobu, která není pro nedostatek věku trestně odpovědná (§ 90 odst. 1 ZSM).³ Podá-li návrh na zahájení řízení někdo jiný než státní zástupce, soud pro mládež řízení zastaví (§ 90 odst. 3 ZSM).⁴

Účastníkem řízení je vedle dítěte také příslušný orgán sociálně-právní ochrany dítěte, zákonní zástupci dítěte, osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy nebo jiné obdobné péče (pěstouni), jakož i další osoby, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno (např. prarodiče mající dítě u sebe).

Nezletilé dítě nemá dostatek procesní způsobilosti, musí být tedy vždy v řízení zastoupeno. Ustanovení § 36, § 37, § 63 a § 78 Zákona o rodině⁵, přesně vymezuje kdo je zákonným zástupcem nezletilého. Procesní způsobilost tj. způsobilost

¹ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

³ SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 97.

⁴ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

před soudem samostatně jednat (§ 20 OSŘ)¹, mají děti mladší patnácti let jen v té míře, v jaké jim ustanovení § 9 OZ² přiznává, tj. mají způsobilost jen k takovým úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku. Účastník, který nemá procesní způsobilost, musí být v řízení zastoupen, a to především svým zákonným zástupcem (§ 22 OSŘ).³

3.3 Jednání

Zákon, i z pohledu řízení proti dětem mladším patnácti let, pokládá za samozřejmost dodržet záruky spravedlivého procesu. Dítě mladší patnácti let by mělo být v řízení zásadně vyslechnuto s výjimkou, bylo-li jeho jednání, v němž je spatřován čin jinak trestný, spolehlivě prokázáno jinak (§ 92 odst. 1 ZSM)⁴. V každém případě musí být vždy v průběhu řízení zjištěn názor dítěte, ke kterému soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti. Názor nezletilého dítěte soud zjistí jednak prostřednictvím jeho zástupce anebo prostřednictvím příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Další možností je výslech dítěte, u kterého musí být vždy přítomen opatrovník dítěte (§ 91 odst. 2 ZSM). Výslech však lze provést i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte (§ 8 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů). Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají. Tomuto vyjádření dítěte se při projednávání všech záležitostí, týkajících se jeho osoby věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti.

Jednání soudu pro mládež jsou neveřejná (§ 92 odst. 2 ZSM), nerozhodne-li soud jinak, je zde uplatňována zásada ochrany soukromí (§ 3 odst. 5 ZSM) a osobních údajů dítěte (§ 52 až § 54 ZSM)⁵, tzn., že jednání se koná zásadně s vyloučením veřejnosti. Účast při jednání však musí soud pro mládež vždy povolit úředníkům Probační a mediační služby.

¹ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

² Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

³ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 129-130.

3.4 Opatření

Vzhledem k nízkému věku a nízkému stupni mravní, duševní a fyzické vyspělosti, může soud pro mládež uložit dítěti mladšímu patnácti let za čin jinak trestný, a to zpravidla na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření, tato opatření:

- výchovnou povinnost,
- výchovné omezení,
- napomenutí s výstrahou,
- zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče,
- dohled probačního úředníka,
- ochrannou výchovu.

O uložení opatření soud pro mládež rozhoduje rozsudkem (§ 93 odst. 8 ZSM). Dítěti může být současně uloženo i více opatření, pokud je to potřebné k dosažení účelu tohoto zákona. Soud pro mládež může *upustit od uložení opatření* (§ 93 odst. 7 ZSM)¹, a to v případě, že se domnívá, že k dosažení účelu ZSM postačilo projednání činu dítěte státním zástupcem nebo před soudem pro mládež.

Při ukládání opatření v podobě *dohledu probačního úředníka a zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče*, soud pro mládež dbá na výchovné působení na dítě a sleduje i preventivní účinek opatření (§ 93 odst. 5 ZSM).²

Nejvýraznějším a nejcitelnějším zásahem do soukromí a běžného života dítěte, je uložení *ochranné výchovy*. Obligatorně se uloží ochranná výchova dítěti, které spáchalo čin, za který trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, a které v době spáchání dovršilo dvanáctý rok svého věku a je mladší patnácti let. Fakultativně je možné uložit ochrannou výchovu dítěti mladšímu patnácti let, jestliže její uložení odůvodňuje povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy

¹ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s130-131.

² Tamtéž, s. 130-131.

(§ 93 odst. 2, 3 ZSM).¹ Vzhledem k závažnosti daného opatření musí soud pro mládež s obzvláštní pečlivostí zkoumat osobnost dítěte, objasňovat míru zanedbání dosavadní výchovy dítěte, potenciál výchovného prostředí rodiny, školy nebo jiného školského zařízení, které mělo nebo má na chování nezletilého vliv. Zároveň bere v úvahu dosavadní výchovná opatření učiněná soudem (§ 93 odst. 1 ZSM)² nebo uložená dle zákona o rodině. Pro doložení těchto skutečností si soud pro mládež vyžádá zpravidla provedení pedagogicko-psychologického vyšetření nebo znaleckého posudku. Dále si pak vyžádá zprávy od Probační a mediační služby (dále jen PMS), orgánu sociálně-právní ochrany dítěte (dále jen OSPOD) a dalších subjektů, jejichž informace jsou relevantní pro rozhodování ve věci.

Celkový přehled opatření uložených nezletilým i mladistvým v rámci vykonávacího řízení v letech 2005 až 2009 dokládám v tabulce č. 2. Ze statistických údajů Probační a mediační služby v České republice vyplývá,³ že ve srovnání s předešlými lety dochází v roce 2007 k nárůstu celkového počtu opatření oproti předešlým rokům (konkrétně dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovné omezení, podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem u mladistvých a opatření s dohledem a zařazení do programu u nezletilých). V nadcházejících letech 2008 až 2009 naopak dochází k poklesu celkového počtu opatření. Z celkově sledovaného období, lze zaznamenat pokles pouze u podmíněného propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody a ochranné výchovy u nezletilých, k nárůstu došlo jen u opatření obecně prospěšné práce.

¹ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 130-131.

² Tamtéž, s. 130-131.

³ Statistické vyhodnocení středisek PMS v České republice za rok 2005-2009. (internetový zdroj: http://www.pmsr.cz/ke_stazeni) dne 16.4.2011 v 01:37 hod.

4. Trestní odpovědnost mladistvých

4.1 Zákonná úprava trestné odpovědnosti mladistvých pachatelů

Přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže přineslo významnou změnu v pojetí trestní odpovědnosti mladistvých vycházející z principu tzv. „relativní“ trestní odpovědnosti, což znamená odpovědnost, která je podmíněna dostatečnou rozumovou a mravní vyspělostí mladistvého, a s ní spojenou schopností rozpoznat protiprávnost svého činu pro společnost a ovládat své jednání (§ 5 odst. 1 ZSM).¹ Byla velkým průlomem do pojetí tzv. „absolutní“ trestní odpovědnosti, která byla účinná do dne 31.12.2003. Odpovědnost v té době byla spojována pouze se splněním podmínky dovršení patnáctého roku věku, bez ohledu na vyspělost jedince, která vyvozovala, že od tohoto věku je mladistvý dostatečně rozumově a mravně vyspělý a tudíž může nést odpovědnost za své jednání.

Rozumová a mravní vyspělost mladistvého je zásadním pojmem v řízení, tedy posouzení toho, zda mladistvý dosahuje takového stupně duševního vývoje, jaký je pro jeho věk obvyklý. Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti pachatele, tedy jeho nedostatečná zralost, může vyústit až v nedostatek podmínky pro trestní stíhání a v konečném důsledku, až k zastavení trestního řízení. Zjištěný nesoulad mezi matrikovým a mentálním věkem, stejně tak jako pochybnost o plně přičetnosti, se zjišťují příbráním znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a znalce z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii, kteří provedou vyšetření duševního stavu mladistvého (§ 58 ZSM).²

Při posuzování obecné přičetnosti hraje klíčovou roli posouzení duševního stavu (zdraví) mladistvého, resp. toho, zda netrpí určitou duševní poruchou (nemocí), která by mohla ovlivnit jeho rozpoznávací a ovládací schopnosti.³ Obligatorním znakem nepřičetnosti je tedy duševní porucha. Bez duševní poruchy nemůžeme u postižené osoby hovořit o nepřičetnosti. Duševní porucha je atributem nepřičetnosti, který není dán alternativně s nějakým jiným znakem, není zaměnitelný s pojmem

¹ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 13-14.

² Tamtéž, s. 97.

³ ZEŽULOVÁ, J. Trestní zákonodárství nad mládeží. Brno: MU Brno, 1997. ISBN 80-210-1643-4, s. 22.

rozumové a mravní vyspělosti. Kromě toho rozumová a mravní vyspělost oproti duševní poruše nemůže nastat nenadále, jde o výsledek postupného vývoje jedince a jeho postupnou socializaci. Samotná duševní porucha bez toho, že by vyvolávala nedostatek rozpoznávací a určovací schopnosti, nemůže být důvodem nepřičetnosti.

Názory ohledně hranice trestní odpovědnosti jsou rozličné podle úhlu pohledu na uvedenou problematiku jak u nás, tak i v zahraničí. Problémem není pouze striktní stanovení věku počátku trestní odpovědnosti, ale její posuzování v širších souvislostech. Existují názory některých kriminologů¹, kteří tvrdí, že hranice trestní odpovědnosti není rozhodující pro prevenci páchaní trestné činnosti, ale je jím způsob působení na osobu, která se dopustí protiprávního jednání a zastávají názor zachování současné patnáctileté hranice. Jiní jsou naopak pro snížení hranice trestní odpovědnosti na čtrnáct let, ale i méně, nebo navrhují individuální posuzování trestní odpovědnosti v určitém věkovém období. Názorů a návrhů k této problematice je opravdu mnoho a vybrat tu nejideálnější je velmi složité.

4.2 Opatření ukládaná mladistvým

Opatření uplatňována u mladistvých pachatelů by měla mít zpravidla *smíšenou povahu*, tzn. zahrnovat prvky výchovné, léčebně-ochranné i takové, které zabezpečují ochranu sociálního okolí prostřednictvím kontroly, dohledu a výjimečně, i izolace.

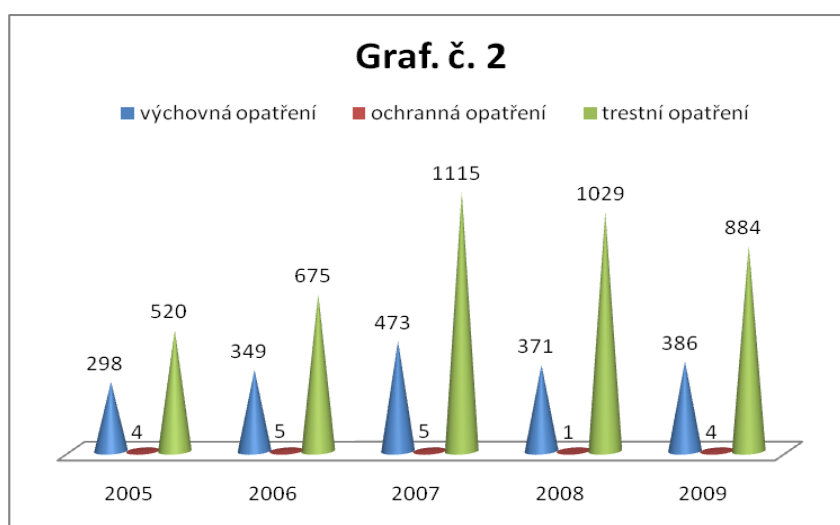
Cílem těchto opatření není pouhá represe a odplata společnosti za spáchané provinění, které v různé míře ohrozilo nebo poškodilo některý ze zákonem chráněných zájmů. Jejich úkolem je sice na jedné straně pachatele sankcionovat za jeho trestné jednání, ale zároveň mu umožnit nápravu, uvědomění si svého pochybení, možnost znovu se bez větších problémů a stigmatizace pachatele začlenit do společnosti a pokračovat v duševním a mravním vývoji, který byl právě proviněním přerušen a to mnohdy jen z mladické nerozvážnosti (jejich sociální integrace a reintegrace). Trestní právo mladistvých je orientováno zejména do budoucnosti.

¹ HULMÁKOVÁ, J., VÁLKOVÁ, H. Trestněprávní ochrana dětí podle nového trestního zákoníku. Trestněprávní revue č. 10/2010, s. 307-312.

Mladistvému pachateli lze uložit pouze: *výchovná opatření* (§ 15 až § 20 ZSM), *ochranná opatření* (§ 21 až § 23 ZSM) a *trestní opatření* (§ 24 až § 35 ZSM).¹

Celkový přehled opatření uložených nezletilým i mladistvým v rámci vykonávacího řízení v letech 2005 až 2009 znázorňuje graf č. 2, který vychází ze statistik Probační a mediační služby v České republice (viz. tabulka č. 2).² Nejvíce trestních a výchovných opatření bylo uloženo v roce 2007. V následujícím období dochází k poklesu uložených trestních opatření, výchovná a ochranná opatření mají kolísavou tendenci.

Struktura provinění mládeže se v posledních letech posunula k závažnějším formám páčání, které je doprovázeno ničením věcí a brutalitou. Mládež se dopouští majetkových provinění, zejména krádeží, z nichž velká část se řadí do kategorie přestupků (škoda do 5 tisíc Kč.).

¹ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 26.

² Statistické vyhodnocení středisek PMS v České republice za rok 2005-2009. (Internetový zdroj: http://www.pmsr.cz/ke_stazeni/) dne 16.4.2011 v 01:55 hod.

5. Opatření ukládaná mladistvým pachatelům

5.1 Výchovná opatření

Výchovná opatření tvoří spolu s ochrannými a trestními opatřeními součást monismu trestněprávních sankcí, představujících reakci státu na trestnou činnost mladistvých. Jsou projevem zásady pomocné role trestní represe. V sankčním systému mladistvých mají největší význam, neboť nejlépe odpovídají účelu uvedenému v § 9 ZSM.

Jednotlivá výchovná opatření je možno mladistvému uložit při upuštění od uložení trestního opatření, vedle uloženého trestního opatření nebo v souvislosti s odklonem od trestního stíhání, tedy v případě podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307 a § 308 TrŘ)¹ a odstoupení od trestního stíhání (§ 70 ZSM).²

Výchovná opatření může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce ukládat se souhlasem mladistvého již v průběhu trestního řízení, a to nejdéle do jeho pravomocného skončení (§ 15 odst. 2 ZSM). Souhlas mladistvého je třeba z důvodu uplatňování presumce neviny, neboť nebylo ve věci samé rozhodnuto. Souhlas musí být dán mladistvým po náležitém poučení o právech obviněného, a o podstatě a účelu výchovného opatření. A to výslovně a způsobem nevzbuzujícím pochybnosti o obsahu projevené vůle.³

Mladistvý může kdykoliv v průběhu řízení vzít zpět svůj souhlas s výchovným opatřením uloženým v přípravném řízení písemným prohlášením adresovaným soudu a výkon opatření tím končí, aniž by bylo třeba o jeho ukončení vydávat rozhodnutí. Výchovné opatření nelze uložit ve vykonávacím řízení (§ 15 odst. 5 ZSM).

ZSM taxativně vymezuje výchovná opatření, která mohou být mladistvému uložena v § 15 odst. 2:⁴

- dohled probačního úředníka,
- probační program,
- výchovné povinnosti,

¹ Zákon č. 41/2009, trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

² JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 34.

³ SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 63.

⁴ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

- výchovná omezení,
- napomenutí s výstrahou.

„Žádné z těchto opatření přitom není namířeno proti samostatným mladistvým. Naopak primární je u nich zájem na jejich ochraně před škodlivými vlivy, na stabilizaci jejich osobních poměrů a na eliminaci rizika recidivy jejich trestné činnosti, to vše s cílem dosáhnout jejich trestně bezkonfliktního dalšího života ve společnosti“.¹

5.1.1 Dohled probačního úředníka

Je vymezen v ZSM v § 16 odst. 1², spočívá v pravidelném sledování chování mladistvého úředníkem Probační a mediační služby (zák. č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, dále jen ZPMS), který má kontrolovat výchovné působení rodičů na mladistvého, kontrolovat dodržování uloženého probačního programu či výchovných povinností a omezení, a dále vést mladistvého k řádnému životu.

Dohled vykonávaný probačním úředníkem se v žádném případě nesmí omezovat pouze na monitorování informací a kontrolu chování dítěte nebo mladistvého (funkce kontrolní), ale měl by být obzvláště zaměřen na poskytování pomoci při řešení jejich problémů (funkce pomoci a odborného vedení). Probační činnost prováděná v rámci dohledu (§ 2 odst. 1 ZPMS)³, v sobě totiž kromě kontroly zahrnuje i individuální pomoc, včetně poradenství, tedy i nabídku zprostředkování dalších služeb, prostřednictvím kterých uložený probační dohled co nejúčinněji přispěje k naplnění účelu zákona a účelu svou povahou vyhraněně výchovných opatření ukládaných nejen dítěti mladšímu patnácti let, ale i mladistvým pachatelům.

Cílem působení na mladistvého v rámci probačního dohledu je především to, aby se do budoucna zdržel trestné činnosti a získal vhodné sociální zázemí a perspektivní společenské uplatnění. Součástí celého procesu reintegrace mladistvého spojeného s probačním dohledem nad ním jsou zároveň aktivity směřující k odstranění konfliktních stavů spojených s činem, kterého se dopustil, a vypořádání vzájemných vztahů mezi ním a tím, kdo byl jeho činem poškozen.

¹ SOTOLÁŘ, A. K některým specifikům uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých. Trestněprávní revue č. 3/2004, s. 70.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

³ Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů.

Dohled vyslovený nad mladistvým v průběhu trestního řízení může trvat nejdéle 3 roky. Ze zákona končí pravomocným skončením trestního řízení rozhodnutím ve věci samé (§15 odst. 3 věta první ZSM).¹ K vyslovení dohledu probačního úředníka nad mladistvým v rozhodnutí ve věci samé není vždy třeba souhlasu mladistvého.

Hlavním smyslem probačního dohledu je:

- pozitivní odborné vedení mladistvého spojené s potřebnou pomocí a jeho motivací k vedení života v souladu s obecně závaznými normami, zaměřené na zajištění toho, aby v budoucnu vedl řádný život, konsolidoval své osobní poměry a odstranil příčiny své trestné činnosti,
- podniknutí kroků ke znovu začlenění mladistvého do společnosti a k vytvoření předpokladů pro jeho další pozitivní sociální rozvoj,
- sledování a kontrola chování mladistvého a ochrana společnosti před případnou újmou z jeho strany,
- snížení rizika recidivy trestné činnosti.²

5.1.2 Probační program

Probačním programem ve smyslu § 17 ZSM se rozumí pouze probační program zapsaný v příslušném seznamu vedeném Ministerstvem spravedlnosti. Zahrnuje zejména: „program sociálního výcviku, psychologické poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností s osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života.“³

Povinností probačního úředníka vykonávajícího dohled nad mladistvým je vytvořit bez zbytečného odkladu a ve spolupráci s mladistvým, individuální program, tzv. probační plán dohledu. Program musí jednak odpovídat aktuálním životním poměrům mladistvého a jednak musí v sobě zahrnovat aktivity kontrolní

¹ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 35.¹

² SOTOLÁŘ, A. K povaze dohledu nad mladistvými provinilci. Trestněprávní revue č. 11/2005, s. 304.

³ JELÍNEK, J. a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 1119.

povahy a potřebnou pomoc mladistvému. Součástí realizace programu vysloveného dohledu je i kontrola dodržování případně uloženého probačního programu a výchovných pokynů a omezení uložených mladistvému soudem na základě zákona. Další povinností probačního úředníka je také pravidelně mladistvého navštěvovat v jeho bydlišti, ve škole nebo v zaměstnání. Mladistvý je povinen s probačním úředníkem spolupracovat, dostavovat se k němu ve stanovených lhůtách a informovat jej o svém pobytu, zaměstnání a jiných důležitých okolnostech.

Účinné využívání tohoto opatření samozřejmě vyžaduje dostatečný počet pracovníků PMS na jednotlivých pracovištích, kteří by byli dostatečně obeznámeni s rodinnými a osobními poměry mladistvých, neboť výčet jejich povinností je mnohem širší. V současné době to však v praxi moc nefunguje, neboť probačních úředníků je na většině míst nedostatek, ovšem mladistvých pachatelů mnoho.

Probační program je možno uložit samostatně, nebo vedle jiných opatření, kromě nepodmíněného odnětí svobody nebo vyhoštění. Je možno jej uložit i dítěti mladšímu patnácti let, které se dopustilo činu jinak trestného (§ 93 ZSM).¹

5.1.3 Výchovné povinnosti

Jsou vymezeny v § 18 odst. 1 ZSM,² mohou být uloženy soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem. Mají zejména formu příkazu k pozitivnímu chování, tedy formu povinnosti něco vykonat. Patří sem zejména „výchovná povinnost, aby mladistvý:

- bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu,
- jednorázově nebo ve splátkách zaplatil přiměřenou peněžitou částku, kterou zároveň určí, na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona,
- vykonal bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu,
- usiloval o vyrovnání s poškozeným,
- nahradil podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispěl k odstranění následku provinění,

¹ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

² Tamtéž.

- podrobil se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením nebo zabezpečovací detencí podle trestního zákoníku,
- podrobil se ve svém volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.¹

Výchovné povinnosti je možné uložit samostatně nebo současně s jinými výchovnými opatřeními. Dovoluje-li to jejich povaha, mohou být uloženy, i vedle uloženého ochranného nebo trestního opatření nebo v souvislosti se zvláštními způsoby řízení. Při ukládání tohoto opatření je rovněž nutné přihlídnout i ke zdravotní způsobilosti mladistvého (§ 18 odst. 4 ZSM).

5.1.4 Výchovná omezení

Pro uložení výchovného omezení je stejně tak, jak i u předešlých opatření, důležitá znalost osobnosti mladistvého, ke zjišťování skutečností významných pro posouzení poměrů mladistvého (§ 55 - § 58 ZSM).²

Jejich podstatou jsou zásahy do svobody rozhodování mladistvých provinilců. Na rozdíl od výchovných povinností nenařizují vykonání určité činnosti, ale naopak vykonávání určité činnosti nebo účast na ní zakazují.

Výčet výchovných omezení je vymezen v § 19 odst. 1 ZSM. Je zde uvedeno, že mladistvému je možno uložit, aby zejména:

- nenavštěvoval určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvého nevhodné prostředí,
- nestýkal se s určitými osobami,
- nezdržoval se na určitém místě,
- nepřechoval předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění,
- neužíval návykové látky,

¹ JELÍNEK, J. a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 1120.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

- neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích,
- neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu,
- neměnil bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi bezdůvodně svoje zaměstnání.¹

Výchovná omezení nelze mladistvému uložit v případě, že by narušilo jeho přípravu na budoucí povolání, plnění povinností souvisejících se vzdělávacím programem školy, nebo výkon povolání nebo zaměstnání (§ 19 odst. 2 ZSM).²

ZSM se tímto způsobem snaží reagovat na základní kriminogenní faktory a soudu nebo státnímu zástupci přitom ponechává volnost v případném využití dalších povinností a omezení v § 18 a § 19 uvedených.

5.1.5 Napomenutí s výstrahou

Ve srovnání s ostatními výchovnými opatřeními má napomenutí s výstrahou specifickou povahu danou tím, že v sobě obsahuje určitý sankční prvek, výrazně menší intenzity, než je tomu u trestních opatření. Jedná se o jednorázový akt spočívající v tom, že soud mládeže nebo v přípravném řízení státní zástupce v přítomnosti jeho zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na konkrétní důsledky, jež mu hrozí v případě opětovného páchání trestné činnosti (§ 20 odst. 1 ZSM).³

Výtka musí být učiněna osobně mladistvému v přítomnosti jeho zákonného zástupce. Jejím cílem je odradit mladistvého od opakování provinění a dosáhnout žádoucí změny jeho životních postojů. Z povahy věci vyplývá, že toto výchovné opatření se ukládá u deliktů menší společenské nebezpečnosti a vůči pachatelům, u kterých je předpoklad, že splní svůj účel.

Podle § 20 odst. 2 ZSM může být napomenutí s výstrahou přenecháno jeho zákonnému zástupci, škole, jíž je žákem nebo výchovnému zařízení, v němž žije, je-li to účelné a vhodné. Ten, komu bylo potrestání přenecháno, je povinen o výsledku vyrozumět následně soud nebo státního zástupce.

¹ JELÍNEK, J. a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Praha: Nakladatelství Leges. 2009, ISBN 978-80-87212-22-6, s. 1120.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

³ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 40.

U všech výchovných opatření je rozhodující souhlas mladistvého nikoli zákonného zástupce, byť samozřejmě k jeho stanovisku, co považuje pro mladistvého za nejvhodnější lze přihlížet. Velký důraz se klade především na stanovisko orgánů sociálně-právní ochrany dětí, popř. příslušného střediska Probační a mediační služby.¹

5.2 Trestní opatření

Trestní opatření obsahují na rozdíl od výchovných a ochranných opatření negativní hodnocení spáchaného činu (provinění) a jeho pachatele (mladistvého) a působí mu určitou újmu, která spolupůsobí při naplňování účelu stanoveného zákonem o soudnictví ve věcech mládeže a trestním zákonem (§ 1 odst. 2, § 9 a 24 odst. 2 ZSM,² § 36 - § 38 TrZ³). Újma však nikdy nesmí být cílem nebo smyslem trestního opatření. Jsou sankcí subsidiární.

Jejich primární význam spočívá zejména v zájmu společnosti na ochraně mladistvého před škodlivými vlivy, na obnovení sociálního zázemí, na vytvoření podmínek pro jejich zdravý rozvoj a na omezení recidivy jejich trestné činnosti (§ 1 odst. 2, § 3 odst. 1 a § 9 odst. 1 ZSM)⁴. Tento přístup k řešení trestné činnosti mladistvých je projevem zásady pomocné úlohy trestní represe. Naše trestní právo pro mladistvé je při ukládání trestních opatření současně ovládáno zásadami humanismu, zákonnosti, individualizace a proporcionality. ZSM zdůrazňuje, že trestní opatření mohou být ukládána pouze v jeho mezích (§ 3 odst. 1 ZSM), podle zásady *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* („jedině zákon stanoví, která činnost je trestná, a jakým trestem se postihuje“). Jejich druh a výměra musí korespondovat okolnostem případu i osobním poměrům mladistvého (§ 3 odst. 3 ZSM) a jejich výkonem nesmí být ponížena lidská důstojnost (§ 24 odst. 2 ZSM). Dále zdůrazňuje, že je-li to možné a odpovídá-li to účelu zákona, je třeba dát před nepodmíněným odnětím svobody přednost opatřením nespojeným s bezprostředním odnětím svobody (§ 3 odst. 2 ZSM)⁵ a izolací mladistvého od společnosti.

¹ SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 66.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

³ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 45-46.

Výčet druhů trestních opatření uplatnitelných v trestních věcech mladistvých obsahuje ustanovení § 24 odst. 1 ZSM. Řadíme sem:

- obecně prospěšné práce,
- peněžitá opatření,
- peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti,
- vyhoštění,
- domácí vězení,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení),
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- odnětí svobody nepodmíněné.¹

Trest se vyznačuje dvěma základními prvky. Jednak obsahuje záměrnou, ve smyslu donucení působící *újmu*, a za druhé obsahuje veřejně vyslovený, sociálně etický *odsudek* pachatelova činu.

5.2.1 Obecně prospěšné práce, zákaz činnosti a vyhoštění

§ 26 odst. 1 věta druhá ZSM výslovně stanoví, že **obecně prospěšné práce nesmí ohrožovat zdraví, bezpečnost a mravní vývoj mladistvého**, tzn., že i tomu musí odpovídat výběr těchto prací každému jednotlivému odsouzenému mladistvému.² Mladistvý by měl pokud možno práce vykonávat pod vedením a dozorem zkušeného a dostatečně odpovědného dospělého. Jejich zaměření by mělo být dostatečně motivující a rozvíjející schopnosti mladistvého. Výkon by měl být ve vhodných případech doprovázen nabídkou pomoci ze strany příslušného probačního úředníka s rozvíjením sociálních dovedností mladistvého a s realizací kroků směřujících ke konsolidaci jeho osobních poměrů, vybudování vhodného sociálního zázemí a opatření trvalého zaměstnání.

¹ JELÍNEK, J. a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22, s. 1122-1123.

² Tamtéž, s. 1123.

Podstatou tohoto trestního opatření je určitá obecně prospěšná pracovní povinnost, kterou mladistvý musí splnit ve stanoveném rozsahu osobně, ve svém volném čase a bezplatně. Výkon obecně prospěšných prací vyžaduje, aby byl mladistvý v jejich průběhu výkonu podroben určité institucionalizované kontrole prostřednictvím PMS, zaměřené jak na výkon určených prací, tak zároveň i na to, zda vede řádný život a případně dbá uložených výchovných opatření.

Horní hranice trestní sazby tohoto opatření (§ 63 odst. 1 TrZ)¹, se u mladistvého snižuje na polovinu, tedy na 150 hodin. Soud musí už ve výroku odsuzujícího rozsudku výslovně uvést, počet hodin a druh práce odpovídající typové závažnosti provinění.

Podstatou trestního opatření **zákaz činnosti** je povinnost zdržet se výkonu určité činnosti. Jde o specifické opatření, jehož smyslem je mladistvému *přímo zabránit v dalším páchání trestné činnosti*, a to jeho dočasným vyřazením z možnosti zastávat a vykonávat určité zaměstnání nebo povolání, anebo vykonávat činnosti, k nimž je zapotřebí zvláštního povolení, a jejichž výkon upravují zvláštní předpisy (§ 73 a § 74 TrZ).² Jedná se o pět kategorií činností: výkon zaměstnání, výkon povolání, výkon funkce, výkon činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení, a výkon činnosti upravené zvláštním předpisem. Podmínkou uložení trestního opatření zákazu činnosti mladistvému je *spáchání provinění v souvislosti s touto činností*.

Souvislost spáchaného provinění s činností, která může být zakázána, musí být *přímá a bezprostřední*, i když se nevyžaduje nutně souvislost kauzální. Mladistvému lze podle § 26 odst. 2 ZSM³ zakázat výkon určité činnosti jen tehdy, *není-li to na překážku přípravě na jeho povolání*. Tuto skutečnost je soud pro mládež povinen *vždy zjišťovat*. Např. není možné zakázat řízení motorových vozidel mladistvému, u něhož je taková činnost součástí přípravy na jeho povolání (automechanik, opravář silničních vozidel apod.). Pokud by ovšem v mezidobí přípravu na povolání ukončil (např. složením závěrečných zkoušek), tato překážka by odpadla a dané trestní opatření by bylo možné uložit.

Trestní opatření **vyhoštění** může soud uložit mladistvému, který není občanem České republiky ani osobou, které bylo přiznáno postavení uprchlíka, a to jako trestní opatření samostatné nebo i vedle jiného trestního opatření, vyžaduje-li to bezpečnost

¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

² Tamtéž.

³ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

lidí nebo majetku, anebo jiný obecný zájem (§ 80 odst. 1 TrZ).¹ V trestních věcech mladistvých může soud pro mládež uložit vyhoštění jen na dobu jednoho roku až pět let (§ 26 odst. 4 ZSM).² Lze ho uložit samostatně nebo vedle jiného druhu trestního opatření.

Vyhoštěním se rozumí odnětí práva cizince nadále se zdržovat na území ČR (pokud takové právo měl) a jeho přemístění na území jiného státu nebo jeho předání příslušným orgánům jiného státu. Sám soud neurčuje místo (stát), kam má být mladistvý přemístěn. Určení místa a vlastní provedení vyhoštění je věcí výkonu trestního opatření, který provádí orgány Ministerstva vnitra ČR. Svou povahou představuje vyhoštění výrazný zásah do svobody pohybu a pobytu mladistvého cizince chráněné čl. 14 LZPS.³ Bezprostředním účelem tohoto opatření je zabránit mladistvému provinilci v páchání další trestné činnosti na území ČR, pokud z jeho strany hrozí nebezpečí lidem, majetku nebo jinému obecnému zájmu. Výkon vyhoštění nelze podmíněně odložit. Mladistvého lze vyhostit i administrativním postupem (§ 16 - §18 zák. č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území ČSFR, ve znění pozdějších předpisů.

Novým trestním opatřením, které zavádí trestní zákoník (§ 76 - § 77 TrZ),⁴ i pro mladistvé je **zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce** a **trest domácího vězení**, který umožňuje postih pachatele, aniž by musel být vytrhován ze své rodiny a pracovních návyků, zároveň přináší také úsporu nákladů na výkon trestu.

5.2.2 Peněžité opatření

Peněžité opatření lze uložit pouze mladistvému, který je výdělečně činný anebo jeho majetkové poměry musí uložení tohoto opatření umožňovat. Náležité ověření poměrů mladistvého z těchto hledisek provádí prostřednictvím šetření PMS a OSPOD.

Výměra peněžitého opatření pro sféru soudnictví ve věcech mládeže je modifikována ustanovením § 27 odst. 1 ZSM.⁵ Oproti původní výměře celé částky,

¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

³ Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

může být uložena pouze denní sazba, která nyní činí 100,- Kč až 5.000,- Kč. Ukládání formou denních sazeb, které bylo původně alternativní k vyměření v celkové částce, je nyní jediným způsobem uložení a odpovídá i novému znění § 68 TrZ.¹

Stanovení peněžitého opatření formou denní sazby vychází z principu, že za typově stejné a stejně závažné provinění by měl být uložen stejný počet denních sazeb. Na výpočtu denních počet sazeb má vliv závažnost činu.

Toto opatření dobře reaguje na případy vandalství, na některé formy drogové trestné činnosti a na provinění proti pořádku ve věcech veřejných. Bohužel však jeho využitelnost v oblasti soudnictví ve věcech mládeže značně omezuje fakt, že mladiství zpravidla nedisponují dostatečnými finančními zdroji a jejich postih majetkovými sankcemi má často negativní dopad na další osoby z jejich blízkého okolí a na poškozené.

5.2.3 Peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu

Je upraveno v ustanovení § 28 - § 30 ZSM.² Od ostatních definitivních forem řešení trestních věcí se odlišuje tím, že i bez uložení a výkonu trestního opatření nestačí pouhé projednání věci před soudem, ale soud navíc potřebuje po stanovenou dobu sledovat chování mladistvého a ověřit, zda na něj skutečně není třeba působit trestněprávní sankcí, tzn. výkonem podmíněně odloženého peněžitého opatření.

Pro podmíněný odklad výkonu peněžitého opatření jsou charakteristické dvě skutečnosti:

- odklad výkonu peněžitého opatření zde *není definitivní*, ale je jen podmíněný a vázaný až na splnění určitých okolností - např. uplynutí zkušební doby (§ 30 odst. 1 ZSM), spolu s rozhodnutím o tom, že se mladistvý osvědčil, nebo vznik fikce osvědčení (§ 30 odst. 3 ZSM). Soud přitom nemusí za všech okolností vyčkat uplynutí zkušební doby, naopak může již v jejím průběhu rozhodnout o tom, že peněžité opatření bude vykonáno postupem podle § 30 odst. 1 ZSM,
- rozhodnutí o odložení výkonu peněžitého opatření je obligatorně spojeno se stanovením *zkušební doby* až na tři léta, přičemž mladistvému může soud

¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

uložit výchovná opatření směřující k tomu, aby vedl řádný život. Tím soud uskutečňuje potřebu sledovat po stanovenou dobu chování mladistvého.

Základní podmínkou, pod níž se podmíněně odkládá výkon peněžitého opatření, je *vedení řádného života* a dále *splnění toho, co pro mladistvého vyplývá z užitých výchovných opatření*

Přijetí záruky za nápravu mladistvého předpokládá možnost výchovného vlivu toho, kdo záruku nabídl (zájmová sdružení občanů, rodiče nebo jiní příbuzní mladistvého, vychovatel, vedoucí na pracovišti apod.). Mladistvý by zároveň měl být ochoten podrobit se jeho působení. Účinnost působení lze zvýšit zapojením mladistvého do aktivní činnosti v rámci zájmového sdružení, absolvováním speciálních programů nebo vzdělávacích kurzů apod.

5.2.4 Odnětí svobody

Výkon trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody upravuje zvláštní zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZVT). Podle jeho ustanovení § 8 odst. 2¹ se odnětí svobody u mladistvých vykonává ve věznicích pro mladistvé nebo ve zvláštních odděleních pro mladistvé. Výkon nejpřísnějšího trestního opatření upravuje ustanovení § 31 odst. 3, 4 ZSM.² V případě, že soud pro mládež ukládá nepodmíněné odnětí svobody mladistvému, který již dovršil devatenáctý rok věku, může s přihlédnutím zejména k délce ukládaného odnětí svobody a ke stupni a povaze narušení mladistvého rozhodnout, že mladistvý toto trestní opatření vykoná ve věznici pro ostatní odsouzené a není pak nutné postupovat po zařazení do věznice pro mladistvé (§ 79 ZSM).³

Učiní-li soud pro mládež takové rozhodnutí, musí zároveň rozhodnout, do kterého typu věznice bude odsouzený pro další výkon nepodmíněného odnětí svobody zařazen, neboť při zařazování do věznice pro mladistvé se typ věznice nestanoví. Rozhodnutí o přeřazení mladistvého do věznice pro ostatní odsouzené se vždy považuje za rozhodnutí o přeřazení do věznice s přísnějším režimem.

¹ Zákon č. 168/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

³ Tamtéž.

Při rozhodování o přeřazení mladistvého soud pro mládež přihlédne zejména, v rámci úvahy:

- o *dosáženém stupni převýchovy mladistvého*, s ohledem na specifické cíle sledované zákonem ZSM (§ 1 odst. 2 ZSM), zejména k dosavadnímu naplnění účelu trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody (§ 9 odst. 1 a § 24 odst. 2 ZSM),
- o významu *délky zbytku trestního opatření*, uplatní se zásada, že čím kratší je zbytek nevykonaného trestního opatření odnětí svobody při dovršení devatenáctého věku mladistvého, tím více je na místě zvažovat účelnost jeho přeřazení do věznice pro odsouzené.¹

O přeřazení mladistvého do věznice pro ostatní odsouzené rozhoduje okresní soud pro mládež (§ 324 odst. 1 TrŘ),² v jehož obvodu se trestní opatření odnětí svobody vykonává, a to na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice, anebo i bez takového návrhu, ve veřejném zasedání. Mladistvý odsouzený není k takovému návrhu oprávněn a jeho případný návrh v tomto smyslu proto soud pro mládež zamítne. Platí zásada, že mladistvý odsouzený není osobou oprávněnou domáhat se zhoršení svého postavení, které je vždy s jeho přeřazením do věznice pro ostatní odsouzené spojeno. Mladistvý však musí být vždy před rozhodnutím o změně způsobu výkonu odnětí svobody soudem pro mládež k tomu vyslechnut. Výslech mladistvého se zpravidla uskuteční v rámci veřejného zasedání soudu pro mládež, a považuje se za důkazní prostředek ve smyslu § 89 odst. 2 TrŘ. Proti usnesení soudu pro mládež o přeřazení mladistvého je přípustná stížnost, která má odkladný účinek (§ 324 odst. 3 TrŘ).³

Přehled odsouzených, mezi dospělé přeřazených a podmíněně propuštěných mladistvých v letech 2000 až 2010 znázorňuje graf č. 3. Ze statistických údajů Vězeňské služby České republiky⁴ vyplývá, že k největšímu nárůstu odsouzených mladistvých došlo v roce 2009, z toho jich celkem 55 bylo v témže roce přeřazeno mezi dospělé. K mírnému poklesu odsouzených mladistvých dochází v roce 2010, kdy

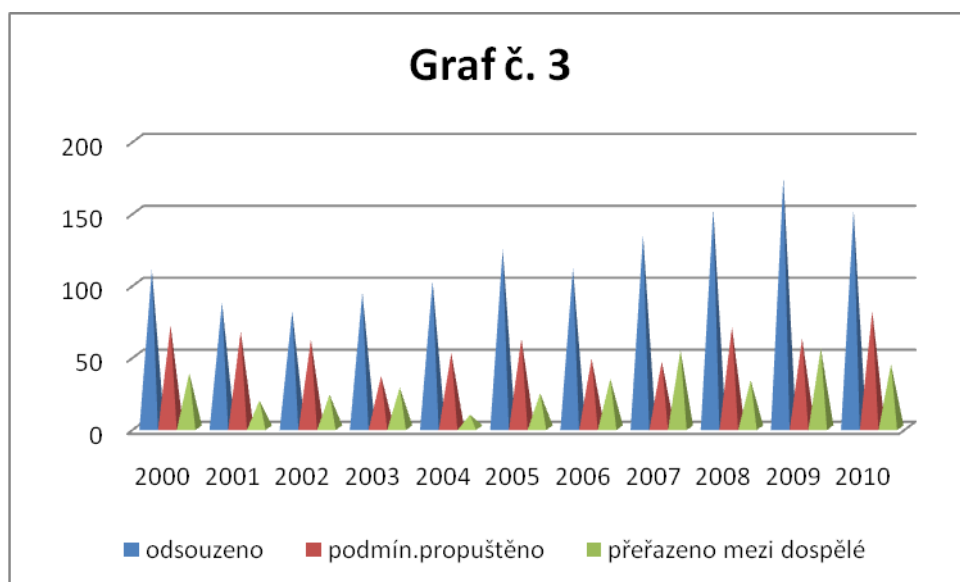
¹ SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2. část). Trestněprávní revue č. 3/2005, s. 72.

² Zákon č. 41/2009 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

³ Tamtéž.

⁴ Statistická ročenka Vězeňské služby ČR za rok 2010, internetový zdroj: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spravni/statistiky/Statistické_ročenky/ročenka_2010_v7.pdf (dne 16.4.2011 v 01:20 hod.).

zároveň vzrostl i počet podmíněně propuštěných, celkem 81 mladistvých. Dověřil-li mladistvý ve VTOS devatenáctý rok věku, může soud rozhodnout, že se odsouzený mladistvý přeřadí do věznice pro ostatní odsouzené. Proto mohou být v počtech odsouzených mladistvých zahrnuti i odsouzení starší 18 let.

Opatření odnětí svobody je v systému sankcí určených pro mladistvé provinilce posledním prostředkem jejich trestního postihu (*ultima ratio*). Ovšem to neznamená, že soud nesmí uložit nepodmíněné odnětí svobody v případě, kdy v minulosti nebylo využito jiných trestních opatření. Vždy totiž závisí na okolnostech případu a osobě mladistvého, které mohou v mimořádně závažných případech odůvodnit uložení nepodmíněného odnětí svobody i u tzv. prvopachatělů, tedy mladistvých, kteří spáchali zvlášť závažné provinění poprvé. Takovéto případy by měly být spíše výjimkou. Pravidlem by naopak mělo být respektování zásady subsidiarity trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody, kterou zákonodárce vyjádřil v ustanovení § 31 odst. 2 ZSM¹ použitím slůvka *zjevně*.

ZSM současně upravuje možnost soudu pro mládež definitivně upustit od výkonu trestního opatření odnětí svobody nepřevyšující jeden rok, v minulosti mladistvému uloženého (§ 77 odst. 2 ZSM).² Základním předpokladem je splnění zákonných podmínek, které jsou v tomto ustanovení a jsou bezprostředně spjaty s chováním mladistvého.

¹ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

5.2.5 Ukládání trestních opatření

Druh, kombinace a intenzita trestních opatření musí být soudem v každém konkrétním případě stanoveny tak, aby odpovídaly všem zvláštnostem případu (zásada individualizace trestních opatření). Současně je třeba se řídit, se vší důsledností pravidly pro ukládání trestních opatření, obsaženými v obecné i zvláštní části trestního zákoníku a v zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, aby rozhodnutí soudu o trestním opatření nebylo libovolné a nekontrolovatelné (zásada zákonnosti). Kombinací těchto zásad lze vymezit obecná kritéria pro stanovení druhu a výměry trestního opatření:

- a) účel trestního opatření (§ 9 odst. 1 a § 24 odst. 2 ZSM, § 37- § 38 TrZ),
- b) závažnost spáchaného trestného činu (obecně kritéria viz. § 39 odst. 2 TrZ),
- c) možnosti nápravy a poměry mladistvého, popř. výchovný vliv toho, kdo převzal záruku za jeho nápravu (§ 39 odst. 1 TrZ),
- d) okolnosti polehčující a přitěžující (§ 41 a § 42 TrZ., § 25 odst. 1 ZSM),
- e) zvláštní podmínky pro ukládání jednotlivých druhů trestních opatření (vymezené v § 62 - § 63 TrZ a § 26 odst. 1 ZSM pro obecně prospěšné práce).¹

Při výměře trestního opatření se jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že mladistvý:

- a) úspěšně vykonal probační program (§17 ZSM) nebo jiný vhodný program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého (§ 18 odst. 1 písm. g) ZSM),
- b) poskytl zadostiučinění poškozenému, nahradil úplně nebo alespoň částečně způsobenou škodu, odčinil nebo alespoň zmírnil újmu, kterou mu způsobil, a přičinil se o obnovení právních a společenských vztahů, které narušil svým chováním,

¹ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Vydavatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5, s. 44-46.

- c) po spáchání provinění se choval tak, že lze důvodně předpokládat, že se v budoucnu již trestné činnosti nedopustí.¹

Základní zákonné předpoklady pro užití jednotlivých trestních opatření vůči mladistvým provinilcům jsou z větší části vymezeny v trestním zákoníku. Základní právní rámec pro výkon těchto opatření v návaznosti na to vytváří úprava obsažená v trestním řádu. To je dáno tím, že ZSM jako celek i specificky ve vztahu k systému trestních opatření je koncipován jako zvláštní právní norma upravující odchylky od obecné právní úpravy (§ 1 odst. 3 ZSM).²

5.3 Ochranná opatření

Ochranná opatření jsou samostatnou kategorií trestně právních sankcí, které je možno uložit nejen trestně odpovědné mládeži, ale také mladistvým, kteří byli pro nepřičetnost nebo pro nedostatek věku trestní odpovědnosti zbaveni. Jsou určitou újmou a omezením osobní svobody a práv toho, komu jsou ukládána. Újma způsobená výkonem ochranných opatření však není jejich funkční složkou, ale jen nevyhnutelným účinkem. Aplikací a výkonem těchto opatření se sleduje především prevence, odstranění nebo alespoň snížení nebezpečí dalšího porušení nebo ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem, ale také izolace a léčba osob nepřičetných, resp. zmenšeně přičetných.

Ochranná opatření v sobě neobsahují složku morálního odsouzení pachatele. Mohou být ukládána samostatně jako jediný prostředek nebo vedle trestního opatření. Jejich účelem má být pozitivní ovlivnění duševního, mravního a sociálního vývoje mladistvého a zároveň ochrana společnosti před dalším pácháním provinění.

Jsou vymezena v § 21 odst. 1 ZSM a jedná se konkrétně o:

- ochrannou výchovu (§ 22 ZSM),³
- ochranné léčení (§ 99 TrZ),
- zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty (§ 101 TrZ),
- zabezpečovací detence (§ 100 TrZ).¹

¹ JELÍNEK, J. a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 1123.

² Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

³ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

Ochrannou výchovu upravuje ZSM, ochranné léčení, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a zabezpečovací detence jsou upraveny v trestním zákoníku. Ochranná opatření trvají tak dlouho, dokud to vyžaduje jejich účel. Potřeba dalšího trvání je kontrolována soudem.

5.3.1 Ochranná výchova

Institut ochranné výchovy je upraven v § 22 ZSM. Soud pro mládež ji může uložit mladistvému v těchto případech:

- o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
- dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána,
- prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a nepostačuje uložení výchovných opatření.²

Další podmínkou pro uložení ochranné výchovy je vyslovení viny, odsouzení za provinění. A to v případech, kdy je ochranná výchova uložena při upuštění od uložení trestního opatření (§ 12 písm. b) ZSM)³ anebo vedle trestního opatření.

Ochranná výchova se vykonává ve výchovných zařízeních spadajících pod Ministerstvo školství. Mladistvého však lze podmíněně umístit i mimo výchovné zařízení (§ 85 ZSM), a to na žádost mladistvého, anebo i bez takového návrhu.

Soud pro mládež může, vyžaduje-li to zájem mladistvého, prodloužit ochrannou výchovu do dovršení devatenáctého roku. Účelem ochranné výchovy je vhodné výchovné působení na mladistvého, s cílem odstranit nebo zmírnit nepříznivé dopady špatné výchovy na jeho osobnost a umožnit mu rozvoj pozitivním směrem.

Ochranná výchova může být uložena též i dítěti. Jedná se o nejzávažnější zásah do života dítěte, ke kterému může soud pro mládež přistoupit jen ve dvou případech (§ 93 odst. 2 ZSM a § 93 odst. 3 ZSM).¹

¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

² JELÍNEK, J. a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 1122.

³ Tamtéž, s. 1117:

5.3.2 Ochranné léčení

Lze uložit mladistvému za situace, kdy se dopustil provinění ve stavu zmenšené přičetnosti (nikoli vlastní vinou), a soud má za to, že ochranné léčení zajistí jeho nápravu lépe než trest (§ 99 TrZ).² Vzhledem ke zdravotnímu stavu pachatele je možné dosáhnout účelu trestu i trestem kratším za současného uložení tohoto opatření (§ 40 odst. 2 TrZ)³ nebo jestliže není pachatel činu jinak trestného pro svoji nepřičetnost trestně odpovědný a svým pobytem na svobodě je nebezpečný.

Dále trestní zákoník umožňuje uložení ochranného léčení mladistvému, který spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou, kdy jeho pobyt na svobodě je nebezpečný anebo v případě, kdy se mladistvý pachatel oddává zneužívání návykové látky a pod jejím vlivem spáchal provinění nebo v souvislosti s jejím zneužíváním. Zákon nevyžaduje, aby mladistvý byl návykovou látkou ovlivněn do stavu nepřičetnosti nebo stavu, který by se nepřičetnosti blížil, ani nemusí být v době spáchání provinění pod vlivem této látky. Postačí, že užívání těchto látek bylo jedním z důvodů, které ke spáchání provinění vedlo.

Ke způsobu výkonu ochranného léčení je vždy třeba přibrat znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se zaměřením na mládež, aby o duševním stavu mladistvého vypracoval znalecký posudek.

Ochranné léčení se ukládá ve dvou formách, ústavní a ambulantní. Nenařizuje se na určitou dobu, ale trvá tak dlouho, pokud to vyžaduje účel, nejdéle však dva roky. Omezení trvání má svůj význam, neboť soud musí přezkoumávat důvody ochranného léčení u pacientů, kteří z nějakého důvodu sami nepodali návrh na propuštění nebo změnu formy ochranného léčení, protože takový návrh podat nedovedou (např. pacienti s mentálním poškozením).

Při výkonu ambulantního léčení je mladistvý na svobodě a je povinen řídit se pokyny zdravotnických pracovníků, u kterých je léčen. Při ústavním ochranném léčení je pachatel hospitalizován ve zdravotnickém zařízení, kterým zpravidla bývá psychiatrická léčebna.

¹ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

² Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

³ Tamtéž.

5.3.3 Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty

Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty upravuje § 101 TrZ¹ a vztahuje se ke konkrétní věci, kterou obvykle je věc, jíž bylo spácháno provinění, byla ke spáchání provinění určena, mladistvý ji získal jako odměnu za svůj protiprávní čin nebo ji nabyl výměnou za takovou věc.

Věcí se rozumí ovladatelný hmotný předmět, který slouží potřebám lidí a může proto být předmětem vlastnictví. Dnem nabytí právní moci, se vlastníkem zabrané věci nebo jiné majetkové hodnoty, stává stát (§ 104 odst. 1 TrZ).²

5.3.4 Zabezpečovací detence

Jedná se o nový druh ochranného opatření, s účinností od 1.1.2009. Toto opatření je především určeno pro pachatele závažné úmyslné trestné činnosti, kteří dokazují, že nemají zájem podrobit se léčbě své psychické poruchy, ačkoliv bez tohoto kroku jejich další pobyt na svobodě je nebezpečný. Zabezpečovací detence se vykonává ve zvláštních ústavech, zřizovaných a spravovaných Vězeňskou službou, se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy.

Zavedení zabezpečovací detence vychází z předpokladu, že mezi pachateli s nařízeným ústavním léčením je nezanedbatelná skupina osob, jež vzhledem k charakteru a závažnosti své duševní poruchy představují pro společnost mimořádné nebezpečí. Zdravotnická zařízení (psychiatrické léčebny), ve kterých se ochranné léčení v minulosti realizovalo, nebylo k zacházení s těmito pacienty uzpůsobeno, docházelo k napadení ošetřujícího personálu anebo opakovaným útěkům nebezpečných sexuálních deviantů a agresorů spojené s jejich nebezpečným protispolečenským jednáním na útěku, což vedlo k zavedení zabezpečovací detence. Není divu, neboť se často jednalo o osoby s těžkými poruchami osobnosti, u kterých se prolínalo i několik anomálií současně.

U zabezpečovací detence na rozdíl od ochranného léčení není její trvání omezeno. Zákon soudu ukládá, aby nejméně jednou za rok, u mladistvých jednou za šest měsíců přezkoumal, zda důvody pro její další pokračování ještě trvají.

¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

² Tamtéž.

Pominou-li důvody, za kterých byla zabezpečovací detence uložena, a jsou-li současně splněny podmínky pro ústavní ochranné léčení, soud může zabezpečovací detenci dodatečně změnit na ústavní ochranné léčení. Přesné vymezení tohoto ochranného opatření je v § 100 TrZ.¹

Zabezpečovací detence je svou povahou velmi přísnou sankcí, která je vybudovaná na kombinaci izolace člověka trpícího duševní chorobou a jeho cílené léčby. Izolace je primárním účelem tohoto opatření. Účelem ZSM je výchova dítěte, lze tedy s těžší očekávat, že bude na mladistvého pachatele působit „výchovně“.

¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

6. Komparace jednotlivých zákonů

6.1 Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

ZTSM č. 48 ze dne 11. března 1931 byl dlouho a pečlivě připravován. Při jeho tvorbě bylo využito i zahraničních zkušeností, zejména z Rakouska a Německa, kde již podobné úpravy existovaly. Byl prvním samostatným a velmi zdařilým zákonem upravujícím trestní právo mladistvých v Československu, který vnesl do trestní justice sociální práci. Působil jako *Lex specialis*, neboť upravoval jen určité otázky v poměru k obecnému trestnímu právu, ostatní přenechal obecným trestněprávním předpisům.

V této době byl považován trestný čin mladistvé osoby vážným, nikoliv však jediným symptomem její mravní zpustlosti nebo mravního uložení. „Uložení trestu jako odplaty za čin, by nebylo ještě učiněno nic, ani na záchranu mladistvého provinilce, ani na ochranu společnosti před dorůstajícím zločincem. Je nutné zjistit příčiny zla a potírat je vhodnými prostředky. Trest, zejména pak trest, který byl vykonáván stejně jako trest na osobách dospělých, k dosažení tohoto účelu nepostačuje, někdy pak se jeví přímo neúčelným, ba i škodlivým.“¹

Nejpodstatnější změny, které zákon přinesl, bylo zvýšení hranice trestní odpovědnosti z 12 let na 14 let. Dále rozšířil důvody vylučující trestnost mladistvých a zdůraznil *individuálně preventivní a výchovné působení* před trestní represí (od možnosti upustit od trestního stíhání nebo alespoň od potrestání, uložit ambulantní opatření typu ochranného dozoru, obligatorní ustanovování obhájců, až po úzkou součinnost s pomocnými zařízeními pro péči o mládež).

ZTSM byl stanoven na základní zásadě: *„mladistvé provinilce co nejméně trestati, co nejvíce vychovávat, a je-li nutné trestati, pak i trestem vychovávat a polepšovati.“*² Zákon zdůraznil potřebu úzké spolupráce specializovaných justičních složek v trestních věcech mládeže, výkon soudní pravomoci soudu poručenského a trestního. Byl v něm kladen velký důraz na výchovu, která spolu se snahou, měla mladistvého ochránit před škodlivými vlivy, které by mohly ohrozit jeho další vývoj.

¹ VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Leges, 1992. ISBN 80-85638-00-2, s. 20.

² ZEZULOVÁ, J. Trestní zákonodárství nad mládeží. Brno: MU Brno, 1997. ISBN 80-210-1643-4, s. 36

Komplexně upravil trestní odpovědnost mladistvých ve věku 14 až 18 let. Stanovil, kdo jsou osoby nedospělé a mladistvé. „*Osoby nedospělé* v době spáchaného činu nedovršily čtrnáctého roku svého věku, nejsou odpovědné podle trestních zákonů (§1 ZTSM) a *osoby mladistvé*, v době spáchaného činu dovršily čtrnáctý, ale nedokonalý osmnáctého roku svého věku, jsou ačli tento zákon nestanoví odchylek, trestné podle zákonů trestních (§2 ZTSM).“¹ Mluvíme o tzv. *relativní (podmíněné) odpovědnosti*, neboť její počátek byl spojen s ukončením školní docházky. Byla tím tak realizována zásada, že „dítě školou povinné nenáleží před trestního soudce.“

Zákon umožňoval přihlížet k individuálnímu stupni vývoje mladistvého. Stanovil pojem zvláštní důvod nepřičetnosti tzv. „*značnou zaostalost*“. Jestliže mladistvý pachatel nemohl pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání, byla trestní odpovědnost mladistvého vyloučena. Za značně zaostalého se považoval mladistvý, který nedosáhl takového stupně vývoje po stránce intelektuální (schopnost rozpoznávací) nebo po stránce mravní (schopnost určovací), jaké zpravidla dosahují jeho vrstevníci, kteří dosáhli věku 14. let.² Jestliže byly splněny podmínky trestní odpovědnosti, poskytoval zákon poručenskému soudu možnost zvolit a kombinovat trestní sankce a opatření výchovného nebo léčebného charakteru nebo vůbec upustit od potrestání. V naléhavých případech tato opatření mohl učinit i soud trestní.

Trestný čin spáchaný mladistvým byl nazván *proviněním* a to bez ohledu, zda se jednalo o zločin, přečin nebo přestupek. Při rozhodování o trestu soud přihlížel k povaze činu, okolnostem případu, pohnutkám mladistvého, k poměrům ve kterých vyrostl a byl vychován, k dosavadnímu způsobu života, jeho povaze, věku i stupni jeho rozumové vyspělosti a mravní zkušenosti (§ 5 odst. 3 ZTSM).³

Za určitých podmínek, v zákoně přesně vymezených, mohl soud od potrestání mladistvého upustit. V těchto případech soud vyslovil vinu a zároveň upustil od uložení trestu, což mělo stejné účinky jako prominutí trestu. Podmínkou bylo, že pachatel v době vnesení rozsudku ještě nedovršil 19 let.

¹ Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ve znění pozdějších předpisů.

² KALLAB, J., Stručný výklad zákona z 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží, Praha, 1931, s.75.

³ Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ve znění pozdějších předpisů.

Upustit od potrestání mladistvého bylo přípustné pouze v případech (§ 6 odst. 1 ZTSM)¹:

- šlo-li o čin menšího významu, jehož se mladistvý dopustil z nerozvážnosti nebo pod vlivem jiné osoby nebo sveden příležitostí nebo hospodářskou tísní,
- dopustil-li se činu z omluvitelné neznalosti právních předpisů (tímto ustanovením byla prolomena ve prospěch mladistvého jinak striktně dodržovaná zásada, že neznalost trestního zákona neomlouvá),
- měl-li by mu soud uložit toliko nepatrný trest na penězích nebo na svobodě.

Ve všech těchto případech mohl soud přenechat potrestání mladistvého rodině, škole nebo mu dal důtku. Takové odsouzení se pak nezapisovalo ani do rejstříku trestů.

Uznal-li soud mladistvého vinným, mohl od potrestání upustit nebo ho odsoudit k trestu podmíněnému nebo k trestu nepodmíněnému (§ 5 odst. 1 ZTSM).² S každým tímto výrokem mohl soud nařídit ochranný dozor nebo ochrannou výchovu. Ochranný dohled spadal do kompetence soudu poručenského, který ustanovil konkrétního ochranného dozorce. Výkon ochranné výchovy se prováděl v ústavní výchovně. Doba trvání byla závislá na dosažení jejího účelu, nejdéle však do dovršení 21 let.

Zákon zavedl do právního řádu nová *výchovná a ochranná opatření*, odstupňoval systém sankcí, které mohly být za spáchaný trestný čin mladistvému uloženy. Mezi ochranná opatření patřili ochranný dozor, ochranná výchova rodinná nebo ochranná výchova ústavní. Jejich nařízení příslušelo poručenskému soudu a to v případech, kdy šlo o nedospělé, kteří se dopustili činu jinak trestného nebo o mladistvé, kteří byli zproštěni nebo proti nimž bylo trestní řízení zastaveno. V případě odsouzení byl příslušný k jejich nařízení vždy trestní soud, bez ohledu na to, zda k potrestání došlo nebo nedošlo. Právní úprava umožňovala kombinaci trestních opatření a opatření výchovného charakteru. Mladistvému bylo možné uložit z trestních sankcí pouze trest zavření a peněžité trest.

Výkon trestu do 6. měsíců se vykonával v soudních věznicích, delší trest v polepšovně. Byl svěřen kvalifikovanému personálu složenému též z pedagoga a lékaře psychiatra. Dozor nad výkonem trestu vykonával komisař ve výchovně, v polepšovně a v samostatném oddělení věznice krajského soudu komisař a dozorcí

¹ Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ve znění pozdějších předpisů.

² Tamtéž..

rada. Komisařem byl vřdy ustanoven soudce, čímř byla zaručena jeho nestrannost. Zpravidla jím byl soudce mládeře. Dozorčí rada byla složena ze soudce a státního zástupce, dále pak z laiků i osob činných v ochranné péči o mládeř.

Prioritou zákona byl výchovný cíl trestního práva mládeře. Vyznačoval se především *zjednodušeným trestním řízením*, které bylo odůvodněno tím, že formální řízení podle obecných ustanovení trestního řádu by mohlo u mladistvého vyvolat škodlivé psychologické účinky. Při rozhodování soudu, o ukládání výchovného opatření mladistvému, měl velký význam *zjištění osobních vlastností obviněného*, od tzv. *osob předzvědných* nebo prostřednictvím *pomocných zařízení pro soudní péči o mládeř*, kteří vypovídali o poměrech mladistvého.¹

V případě, kdy byl trestný čin (provinění) spáchán ve věku mladistvém, avšak trestní řízení a odsouzení probíhalo již po jeho dovršení, ne však později než do 19. roku, platilo zvláštní ustanovení, že čin spáchaný ve věku mladistvém se posuzuje podle trestního práva mládeře, neboť příčiny pro které má být čin posuzován mírněji neslábnou jen tím, že tato osoba dosáhla věkové hranice 18 let. Otázka trestní odpovědnosti se posuzovala podle doby spáchání činu. Odchylné však byly právní následky činu.

K tomu, aby mohl zákon plnit tak náročné poslání, musela být zároveň i přizpůsobena i organizace trestního soudnictví nad mládeř. Pro účely trestního řízení vedeného proti mladistvému byl ustanoven soudce mládeře – *poručenský soud*, který rozhodoval o opatřeních pro mladistvé. Poručenským soudem se rozuměl příslušný poručenský nebo opatrovnický soud anebo poručenský úřad. A to, i pokud již v naléhavé věci mohl rozhodnout soud trestní, tak jeho rozhodnutí bylo jen prozatímní, dokud definitivní rozhodnutí nevydal soud poručenský (§ 54 ZTSM).²

ZTSM stanovoval speciální proces, pravidla výkonu trestu i činnost pracovníků sociální péče s mládeř. Zavedl *ochranný dozor* nad mladistvým, dnešního předchůdce resp. určitou formu probačního dohledu. Ochranný dozorce, v pojetí zákona z r. 1931, ohlašoval příslušnému soudu, zda osoba pod jeho dozorem zachovává podmínky uložené trestním soudem, byl rádcem i podpůrcem mladistvého. Svým jednáním přispíval k výchově mladistvého a byl vlastně první vlaštkou ambulantního výchovného působení na mladistvého, která nenařla v pozdějších trestních kodexech již své místo.

¹ SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 97, s. 39.

² Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeř.

Mezi další charakteristické rysy prvních soudů mládeže, kromě zavedení probačního systému řadíme i oddělené slyšení (separate hearings). V praxi to znamenalo, že hlavní líčení ve věcech osob mladších 18 let bylo konáno před zvláštními soudy, které posilovaly snahy o vyjmutí problematiky delikventní mládeže z tehdejších platných obecných trestněprávních předpisů a postupů. Trestní řízení bylo neformální a vyznačovalo se paternalistickou pravomocí. A právě tato skutečnost byla zdrojem kritiky samostatnosti systému soudnictví nad mládeží. Delikventní mládež nebyla nijak oddělena od mládeže narušené nebo zanedbané a stát poskytoval oběma skupinám stejnou kontrolu a péči.¹

Stejně tak jako i jiné zákony, tak i zákon o trestním soudnictví nad mládeží, vyvolal velkou diskusi a také spoustu kritiky. Většina z nich byla publikována v Soudcovských listech. Týkali se ustanovení o rozšíření beztrestnosti do 14 roku, o zřizování obhájců a ustanovení o nutnosti slyšet mladistvého při hlavním přelíčení pod zmatečností.

Důležité je také zmínit, že v té době měla velký význam pro sociální práci s delikventní mládeží, činnost trestní justice nad mládeží prostřednictvím justičního a sociálně-opatrovníckého modelu. Oba modely se liší především podle preference formálního nebo neformálního trestního řízení a podle převahy trestu nebo výchovy jako reakce na delikventní jednání. *Justiční model* klade důraz na projednání trestného činu v rámci řádného trestního řízení. Vyznačuje se momentem spáchání trestného činu, trestní odpovědnosti pachatele a následným uložením trestu. Oproti tomu *sociálně-opatrovnícký model*, obhajuje systém služeb pro děti a mládež.² Klade důraz na zjištění potřeb dítěte a jeho úspěšnou resocializaci do společnosti, čímž ve svých důsledcích snižuje efekt stigmatizace. Zdůrazňuje vliv sociálního prostředí na jednotlivce, trvá na lékařském modelu působení, na diagnostikování a léčbě. Jeho snahou není trestat v rámci formálního řízení, ale pachatele rehabilitovat. Významnou úlohu v něm zastávají především psychologové a sociální pracovníci.

6.2 Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

V roce 2003 došlo v České republice k významné a v jistém smyslu přelomové změně v oblasti posuzování odpovědnosti mládeže za protiprávní činy, a to přijetím

¹ ZEZULOVÁ, J. Trestní zákonodárství nad mládeží. Brno: MU Brno, 1997. ISBN 80-210-1643-4, s. 36.

² SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 39.

zákonu č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, který nabyl účinnost dne 1.1.2004. Zákon navazoval nejen na již zmiňovaný ZTSM, ale zároveň čerpal i ze zahraniční právní úpravy trestního práva mladistvých jiných států, zejména z Rakouska, kde účelem trestního práva mladistvých je stejně jako u nás výchova.

Do té doby byla problematika trestní odpovědnosti, trestání a trestního stíhání mladistvých upravena v zákoně č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a v zákoně č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů. Trestní odpovědnost a trestání mladistvých upravoval § 74 až § 87 TZ,¹ řízení proti mladistvým § 291 až § 301 TR.² V těchto ustanoveních byla vyjádřena zvýšená péče, kterou je nutné v celospolečenském zájmu mládeži věnovat.

„Základem nově přijaté právní úpravy jsou zásady trestní odpovědnosti mladistvých a sankce ukládané jim za provinění, s možností širší škály trestů nebo nápravných opatření, prostřednictvím specializovaných soudů. Dále pak různé odchylky v trestním řízení, které vyplývají z konkrétních specifíků řízení ve věcech mladistvých a zároveň i postupy a opatření přijímaná vůči osobám mladším než patnáct let“.³

Jsou jimi zásada zvláštního přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých, zásada spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy, zásada ochrany soukromí mladistvého, zásada rychlosti řízení a zásada uspokojení zájmů poškozeného. Současně tento zákon zavedl nové postupy, kterými se měnil obsah základních zásad trestního řízení obsažených v zákoně č. 141/1961 Sb., trestní řád. Dochází k rozšíření principu oportunitity trestního stíhání ve věcech provinění mladistvých. Státní zástupce a soud mládeže může u méně závažných provinění mladistvého za splnění určitých podmínek odstoupit od trestního stíhání, a to v případech, jestliže trestní stíhání není účelné, anebo jestliže potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páčání dalších provinění (§ 70 odst. 1 ZSM).⁴ Jde o další formu tzv. alternativního vyřízení trestní věci v českém trestním řízení.

„Tyto zásady čerpaly, jednak z tradic prvního Československého zákona o trestním soudnictví nad mládeží, a zároveň vycházely z poznatků získaných

¹ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

² Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

³ JELÍNEK, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. Kriminalistika č. 4/2003, internetový zdroj: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2003/03-04/jelinek.html> (24. 1.2011 v 20:38).

⁴ Jelínek, J. a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6, s. 1139.

komparativní analýzou zahraničních trestněprávních předpisů a zkušeností potvrzených kriminologickými výzkumy“.¹

Oproti dosavadní platné právní úpravě (TZ a TŘ), ZSM reaguje:

- na nevyhovující úpravu vazby mladistvého,
- na nedostatečné vymezení řízení a ochranu postavení mladistvého a jeho osobnost a soukromí,
- na spolupráci s PMS, ale i dalšími institucemi podílející se na práci s mládeží,
- na specializaci v trestní věci mladistvých u obecných soudů, policie, státních zástupců,
- na zvláštní postup při výkonu trestů a ochranných opatření mladistvých, který by měl oproti trestnímu postihu dospělých pachatelů vycházet z monismu trestních sankcí,
- na zákonné podmínky pro důslednou diferenciaci a individualizaci procesních forem řešení trestné činnosti mladistvých.²

Další rozdíl od dřívější obecné právní úpravy (TZ a TŘ) přinesl ZSM v provedení řízení, které musí být podle místní příslušnosti prováděno soudy mládeže, v jehož obvodu mladistvý bydlí. Z dosavadní praxe totiž vyplynulo, že aby byl co nejlépe naplňován výchovný účel řízení a zajištěna koordinovaná spolupráce s PMS, s orgánem pověřeným péčí o mládež, s ostatními OSPOD, s rodinou osoby, proti níž se řízení vede apod., je nejúčelnější konat toto řízení v místě bydliště. A tím bude zároveň zajištěno, že soud v případě „recidivy“ bude rozhodovat kontinuálně, v návaznosti na již v minulosti použitá opatření. Z vlastní praxe, ale vím, že občas dochází k zbytečnému protahování řízení a problémům v předávání z místa na místo, zejména v jeho prvopočátku, z důvodu, že ve většině případů je místo spáchání provinění jiné než bydliště proviněného. Anebo z důvodu, že se jedná o jedince, kteří bývají velmi často na útěku z různých ústavů např. diagnostického, výchovného a je velká pravděpodobnost, že se toto chování bude opakovat.

¹ LORTIE, S., a spol., Soudnictví pro mladistvé, Institut Ministerstva spravedlnosti ČR pro další vzdělávání soudců a státních zástupců a Ministerstvo spravedlnosti Kanady, 2000. ISBN 80-902656-1-8, s. 203.

² SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 47.

Velký důraz ZSM klade především na zjištění *trestní odpovědnosti a mravní a rozumové vyspělosti mladistvého* (viz. podkapitoly 2.1. a 4.1.). Za mravní vývoj osobnosti považuje proces, v němž si mladistvý v průběhu individuálního rozvoje osvojuje normy chování, které platí v daném období rozvoje společnosti, a tyto přeměňuje na osobní a morální kvality. Do složky rozumového vývoje pak zahrnuje postupné individuální nabývání schopnosti pojmového myšlení, přičemž stupeň takového vývoje je určován dosaženou úrovní tohoto myšlení. ZTSM i ZSM uplatňuje koncept tzv. *relativní trestní odpovědnosti*, který vychází z přesvědčení, že pachatel musí chápat smysl a význam svého počínání. Ke každému jednotlivci se přistupuje individuálně a trestnost je podmíněna. V obou zákonech je uplatněn *princip individualizace*, která je základem pro *sociálně opatrovnický model* a zároveň se k němu hlásí také restorativní justice.

Značnou pozornost oba zákony věnují i potřebnosti *zjištění poměrů mladistvého*, ve kterých žil před a v době spáchání činu. ZTSM tyto informace získával ve stádiu přípravného vyhledávání prostřednictvím pracovníků Okresní péče o mládež. Tito úředníci nebo důvěrníci, zpracovávali důkladné zprávy ze škol, od obcí i od policejního úřadu, prostřednictvím kterých soud získával ucelený obraz o osobních, rodinných i majetkových poměrech mladistvého. Zmapování aktuální životní situace mladistvého a v neposlední řadě i posouzení toho, zda a v jakém rozsahu by mělo být uloženo výchovné, ochranné nebo trestní opatření upravuje i ZSM.

Všechny tyto skutečnosti je nutné objasňovat s přihlédnutím k okolnostem konkrétního případu, zejména k osobě mladistvého, který spáchal provinění, a jeho aktuálním osobním, rodinným a sociálním poměrům. Velmi významnou roli zde sehrávají komplexní zprávy zpracované pracovníky OSPOD a případně též PMS. Dalším důležitým zdrojem jsou i odborná vyjádření od pedagogicko-psychologických poraden, diagnostických ústavů a znalecké posudky z oboru psychologie nebo psychiatrie se specializací na problematiku dětí, případně pedagogů. Požadavkem důkladného zjišťování a analýzy problému se současná právní úprava hlásí ke stejným principům jako zákon z roku 1931, tedy sociálně opatrovnickému modelu.

Činnost OSPOD zahrnuje především zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání a zaměstnání. Zajišťuje ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným nebo duševním násilím, zanedbáním, zneužíváním

nebo vykořisťování. Hlavním cílem úzké součinnosti OSPOD a PMS je zesílení výchovného působení na mladistvé při zachování individuálního přístupu k nim. Spolupráce orgánů činných v trestním řízení, úředníků PMS s příslušným OSPOD a dalších subjektů (§ 36 a § 40 ZSM)¹ je zaměřena:

- posílení výchovného působení řízení ve věcech mladistvých,
- vytvoření podmínek pro individuální přístup k řešení jednotlivých věcí,
- včasnou reakci na potřeby a zájmy mladistvých a poškozených osob,
- zamezení a předcházení trestné činnosti.²

Nezbytným předpokladem efektivního využití alternativních způsobů řešení trestních věcí je kvalifikovaná činnost mediátorů a probačních pracovníků, kteří musí mít zvláštní přípravu pro zacházení s mládeží. Jejich činnost má legislativní oporu v zákoně č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě. *Probace* obsahuje prvky sociální, psychologické a pedagogické pomoci a poradenství. Prostřednictvím *mediace* dochází k specifickým principům mimosoudní formy řešení sporů, vedoucí k oboustranně přijatelné dohodě zúčastněných stran, pachatele i poškozeného bez dalšího trestu.

Zavedení ZSM do praxe je dle mého názoru velkým počinem při systematickém omezování trestné činnosti v České republice. Jde zejména o přísnou individualizaci přístupů k pachatelům provinění s cílem jejich nejúčinnější resocializace a sociální rehabilitace. Hlavní principy jsou opřeny o trestněprávní a kriminologické poznatky a zásady zacházení s ohroženými mladými lidmi. Odpovídá pedagogickým principům moderní restorativní justice. Klade důraz na vyváženou, spravedlivou reakci společnosti na trestný čin mladistvého a nezříká se své spoluodpovědnosti za jeho selhání, vyvozuje z něj důsledky nejen pro něj samotného, ale i pro řešení problémů dalších zúčastněných osob a skupin spojených s trestným činem.³

Přesto bych v něm navrhovala určité změny. Jeden z problémů vidím v tom, že je ochranná výchova většinou vykonávána ve stejném zařízení jako ústavní výchova. Mladiství tak mají možnost se zde setkat se „zkušenějšími“ svěřenci, kteří se

¹ Zákon č. 218/2003, o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

² SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3, s. 90.

³ Tamtéž, s. 142.

dopouštěli daleko rozsáhlejší a závažnější trestné činnosti, a místo převýchovy tak pouze pochyť „zkušenosti“ od těchto delikventních osob, které se pak po návratu z těchto zařízení, v některých případech snaží sami praktikovat. Proto bych já osobně navrhovala jejich naprosté oddělení, neboť si myslím, že by se tím tak zvýšila šance na převýchovu alespoň části z nich.

Za největší nedostatky trestního řízení proti mladistvým považuji délku jejího trvání. Soud s mladistvým někdy probíhá i s několika měsíčním odstupem od spáchání provinění a uložení sankce již tak není přímou reakcí na jeho jednání. Proto bych v některých případech, zejména u méně závažných provinění (přečinů) zrušila ustanovení o nutné obhajobě mladistvého (§ 42 ZSM). Jednotlivé úkony s mladistvým by byly prováděny za přítomnosti rodičů nebo odborných pracovníků (OSPOD nebo PMS). Myslím si, že by se tím jednak podstatně zkrátila délka trestního řízení ve věcech mládeže, dále o příslušné sankci by se rozhodlo bez větších problémů během několika dnů a zároveň by se tím dosáhlo požadovaného výchovného efektu.

6.3 Závěrečné shrnutí

Základním společným rysem obou zákonů je tzv. *relativní trestní odpovědnost*. Zákony se pouze odlišují věkovou hranicí, kdy je mladistvý považován za trestně odpovědného. Trestný čin spáchaný ve věku mladistvém má jednotný název *provinění*, a to z toho důvodu, že není vhodné používat termín trestný čin, neboť nejen mladistvý, ale i společnost je spoluodpovědná za nevhodné jednání mladistvého.

Shodný je i *účel trestu* tj. *výchova* a náprava mladistvého, jeho sociální integrace a reintegrace (viz. kapitola 6.1 a 6.2). K řešení každého jednotlivého případu je třeba přistupovat individuálně, neboť právě vysoký stupeň *individualizace* je prostředkem naplnění principu blaha dítěte.

V obou úpravách jsou zmíněny *alternativy k potrestání* a *alternativní tresty*. Mezi alternativními tresty řadíme všechny tresty, kromě nepodmíněného trestu odnětí svobody (viz. kapitola 5). ZTSM ukládal pouze alternativní trest – peněžitý trest, odsouzení k trestu odnětí svobody podmíněně, ve výjimečných případech pak trest uveřejnění rozsudku, vypovězení nebo vyhoštění. Oproti tomu ZSM alternativní tresty velmi posílil a jednotlivé případy jsou tak řešeny pružněji a snad i účelněji.

Dalším společným požadavkem je *odbornost osob* v trestním řízení, vyznačující se především dostatkem právnických znalostí, ale také znalostí z oblasti sociální i speciální pedagogiky, psychologie a sociální práce. Oba zákony zmiňují, jaký je požadavek na odbornost v trestní justici, ale doslovně a závazně jej nevyžadují. Zde bych bohužel viděla určité rezervy, a to ve specializaci policistů. Neboť sama ze své vlastní zkušenosti vím, že školení prováděna k této specifikaci jsou mnohdy pouze účelová a zcela neplní svoji funkci.

Obě legislativní úpravy *zakazují zveřejňování informací* o mladistvém, neboť snahou je utajit identitu mladistvého. Hlavním cílem je omezit skandalizující reakce okolí, které by mohly uvedením osobních údajů a soukromí, mladistvému způsobit újmu na cti, snížit jeho vážnost a narušit osobnostní integritu. ZTSM trestal uveřejňování takových zpráv, kde bylo uvedeno jméno mladistvého provinilce nebo jiné okolnosti, z nichž bylo možné určit jeho osobu, jako přečin (§ 60 ZTSM)¹, kromě případů, kdy se tak stalo se svolením soudu.

Jedním ze základních rozdílů mezi zákony je civilní řízení, kterým ZTSM propojuje trestní a občanské soudnictví, čímž se odklání od formálního postupu, kdy je konflikt řešen jen v rámci trestního řízení. Dochází ke spolupráci soudu trestního a poručenského. Vykonává-li okresní soud také pravomoc ve věcech poručenských, byl úkol soudce mládeže a soudce poručenského spojen v jedné osobě. Pokud tak nebylo, byl trestní soud povinen informovat o zahájení a výsledku trestního řízení soud poručenský. Pokud ten zjistil, že proti mladistvému se vede trestní řízení také u jiného soudu, měl povinnost o tom zúčastněné soudy ihned informovat. ZSM se o spolupráci soudu trestního se soudem civilním u mladistvých starších patnácti let nezmiňuje.

Je třeba také zmínit, že ZTSM stejně jako ZSM preferoval *výchovná opatření* před jinými formami opatření, neboť usměrňují způsob života mladistvého, a tím podporují a zajišťují jeho výchovu. ZTSM rozlišoval, ochranný dozor a ochrannou výchovu, která zároveň byla ochrannými opatřeními. Oproti tomu ZSM nabízí širokou škálu výchovných opatření (viz. podkapitola 3.4. a 5.1.). Správná volba se vždy musí vztahovat především k jeho účelu, tedy k tomu, aby obviněný vedl řádný život.

¹ Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ve znění pozdějších předpisů.

A právě *ochranný dozor* (dnes dohled probačního úředníka) je společným výchovným opatřením pro oba zákony. U ZTSM byla výchovná opatření ukládána, buď samostatně při upuštění od potrestání nebo zastavení trestního stíhání, nebo při podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění. Hlavním účelem výchovných opatření je obnova narušených vztahů a předcházení opakovanému páchaní trestného činu. Aktivní snaha pachatele, ať už po materiální nebo vztahové obnově, napomáhá uvědomění si odpovědnosti za spáchaný skutek, a ve svých důsledcích vede k rychlejší resocializaci.

ZSM přesunuje důraz víceméně represivního pojetí trestního práva na preventivní působení na mladé lidi. Prioritní je zájem na ochraně mládeže před škodlivými vlivy, na vytvoření podmínek pro jejich zdravý sociální a duševní rozvoj, na obnově jejich jednáním narušených sociálních vztahů a dosažení toho, aby v budoucnu bylo co nejvíce omezeno páchaní protiprávních činů. Toto vše se má provádět prostředky nesankční povahy, které signalizují skutečný zájem společnosti o nápravu a začlenění resocializovaného mladého jedince do pozitivních struktur společnosti.

Tvůrci obou zákonů se inspirovali *principy restorativní justice*, je v nich kladen důraz na konstruktivní řešení konfliktů v trestních věcech mladistvých a nápravu vzniklých škod a řešení narušených vztahů. A to vše prostřednictvím úzké spolupráce justičních orgánů s institucemi sociální péče a probační mediační služby. Některými prvky, které mají oba zákony společné, se tak hlásí k sociálně-opatrovnickému modelu, avšak ne v tak vysoké míře jako starší zákonná úprava. V obou obdobích v nich zákonodárci právně legitimizovali přínos sociální práce při nalézání efektivních řešení konfliktních stavů.

V souvislosti s přijetím zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník a zákona č. 41/2009 Sb., trestní řád, došlo i k některým výrazným změnám, které se promítly i do ZSM. A to nejen změny týkající se formálního pojetí trestného činu, ale především zásadní změna se dotkla rozšíření možností opatření ukládaných soudem pro mládež dětem mladším patnácti let. Konkrétně se jedná o výchovnou povinnost, výchovné omezení a napomenutí s výstrahou. Soud pro mládež může i nadále použít současně více opatření, neboť jak vyplývá z důvodové zprávy: „V souvislosti s požadavky praxe se podstatně rozšiřují opatření, která lze ukládat dětem mladším patnácti let, aby bylo

možno tato opatření ukládat individuálně i diferencovaně s přihlédnutím k osobě takového dítěte a k okolnostem případu.“¹

Jde o změnu, která ještě více přibližuje systém soudnictví nad dětmi mladšími patnácti let k systému soudnictví nad mladistvými. Problémem, ale může být skutečnost, že omezení a napomenutí (bez výstrahy), která nyní může uložit OSPOD, případně opatrovnický soud (§ 43 ZoR)² i soud pro mládež, může dojít k zbytečnému překrývání a duplikaci obou systémů.

Další výraznou změnou je i posílení úlohy alternativních trestů mladistvým, zákon zavádí nové, a to v podobě domácího vězení a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.

Závěrem lze zhodnotit, že novela ZSM přijatá v souvislosti s novým TrZ, i když neodstraňuje veškeré problémy, která tato specifická oblast právní regulace přináší, je přínosnou změnou. Snad jen kromě toho, že nebyl přijat návrh na snížení věkové hranice na čtrnáct let, který dle mého názoru byl krokem správným směrem. Jsem přesvědčena, že osoba, která dosáhla věku 14 let, je schopna rozpoznat následky svého jednání a velice dobře si uvědomuje po celou dobu svého konání, že porušuje zákon. Ale to by bylo již téma na další bakalářskou práci.

¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 41/2009 Sb., s. 75, internetový zdroj:
<http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=5&CT=411&CT1=0#prilohy> (dne 8.4.2011 v 12:54 hod.).

² Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Závěr

Kriminalita dětí a mládeže je obecně považována za jeden z nejzávažnějších sociálně patologických jevů. Velmi úzce souvisí se stavem společnosti, citlivě reaguje na společenské změny a jejich následky. Jde o porušení sociálních a společenských norem, na které společnost reaguje uložením opatření prostřednictvím ZSM.

A právě zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb., jako lex specialis, oproti dřívějšímu pojetí, přesunuje důraz z víceméně represivního pojetí trestního práva na následně preventivní působení na mládež. A to především prostředky nesankční povahy, prostředky, které signalizují skutečný zájem společnosti o nápravu a začlenění resocializovaného mladého jedince do pozitivních struktur společnosti. Zákon má komplexní povahu, protože obsahuje kromě hmotně-právních ustanovení rovněž úpravu řízení s mladistvými a osobami mladšími patnácti let. Stejně jako ZTSM, vychází z principu restorativní justice, která je zaměřena především na budoucnost a zároveň vychází z přesvědčení, že ukládání přísnějších forem trestu u mladistvých je kontraproduktivní a toto přesvědčení je reflektováno právě užitím alternativních trestů.

Ve své práci jsem zachytila historický vývoj českého trestního zákonodárství nad mládeží a jeho důležitý význam pro vznik současné právní úpravy, kterou se tak Československo zařadilo mezi ostatní evropské země se samostatnou právní úpravou trestního soudnictví nad mládeží.

O příčinách patologického chování dětí a mládeže byla vypracována řada kriminologických, biologických, psychologických či sociálně orientovaných teorií a studií. Nelze je redukovat pouze na psychický vývoj a osobnost pachatele. Existuje i řada dalších faktorů, které mají vliv na prekriminalitu dětí i kriminalitu mládeže. Může být podmíněn jednak situačně, někdy k němu může dojít náhodně, jindy může v pozadí stát silný vliv sociálního okolí atd.

Mým cílem bylo popsat a vysvětlit jednotlivé postupy procesního postavení dětí mladších patnácti let a trestní odpovědnosti mladistvých. Provést rozbor jednotlivých sankčních opatření v oblasti trestné činnosti mládeže a vyzdvihnout značný přínos zapojení Probační a mediační služby a orgánů sociálně-právní ochrany dětí do všech stádií trestního řízení, která nejen zaručuje ještě dokonalejší a pečlivější

ochranu práv mladistvých a dětí, ale zároveň posiluje zákonnost a účelnost celého řízení.

V závěrečné kapitole jsem provedla kritickou analýzu obou právních úprav, srovnáním zákonů č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží a zákona o soudnictví ve věcech mládeže podle zákona č. 218/2003 Sb. Kdy prioritním zájmem je ochrana mládeže před škodlivými vlivy, vytvoření podmínek pro jejich zdravý sociální a duševní rozvoj, obnova jejich jednáním narušených sociálních vztahů a dosažení toho, aby v budoucnu bylo co nejvíce omezeno páčání protiprávních činů. K tomu je potřeba zejména úzké spolupráce s orgány OSPOD, PMS, sociální i speciální pedagogiky, zdravotnictví, obor psychologie, sociální práce a orgánů činných v trestním řízení aj., osob vyznačující se odborností k problematice mládeže.

V souhrnu lze současnou právní úpravu soudnictví nad mládeží hodnotit jako progresivní, moderní a demokratickou, s výhledem dalších doplnění. Přestože platí již několik let, jsou v ní určité rezervy. K poslední novelizaci došlo v souvislosti s přijetím nového trestního zákoníku a trestního řádu. Většina změn zahrnuje spíše terminologické upřesnění, ale přinesla i změny týkající se ukládání opatření mladistvému (nové alternativní tresty) a změny dotýkající se řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, které obojí považuji za velmi přínosné. Zákon sice neodstraňuje veškeré problémy, ale je třeba mu ponechat čas na jeho zapracování do praxe. Pro případné novelizace, pak můžeme hledat inspiraci jednak ve vyspělých zahraničních úpravách, ale i v podnětech vycházejících z každodenní praxe.

Resume

Kriminalita nezletilých a mladistvých, stejně jako kriminalita dospělých nikdy nevyumizí, ovšem každá snaha o její snížení je vítána. Je v zájmu společnosti, aby bylo co nejdříve přikročeno k nápravě jedince, který se dostal do problémů se zákonem a to zejména pozitivní výchovou, která je hlavním cílem ZSM.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, vnesl do právního řádu ČR ucelený systém sankčních reakcí státu na závadové chování mládeže, pomocí kterých je možné účelně a efektivně delikventní chování mladistvých kontrolovat, předcházet mu a přiměřeně jej postihovat. K velkému posílení alternativních trestů došlo především přijetím nového trestního zákoníku.

Ve své práci jsem zachytila historický vývoj a význam trestního práva mladistvých na našem území až do přijetí současné právní úpravy. ZSM částečně navazoval na zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ale zároveň čerpal ze zahraničních úprav trestního práva mladistvých jiných států. Oba zákony mají mnoho společného. Jejich komparace byla hlavním cílem mé práce.

Kriminalita mládeže je odrazem současného stavu celé naší společnosti. Na sociálním selhání se podílí celá řada faktorů. Příčiny vzniku delikventního chování mládeže, mají rozmanitý charakter. Důležité je především působení vlivů rodiny, školy a vrstevníků. Pokud však má být prevence proti kriminalitě mladistvých efektivní, je nutné si uvědomit, že zákon nemůže být jediným prostředkem působení státu na delikventní mládež.

ZSM je dle mého mínění velmi zdařilá právní úprava, dostatečně vyhovující požadavkům současné moderní společnosti. Jejím prioritním zájmem je ochrana mládeže před škodlivými vlivy, vytvoření podmínek pro jejich zdravý sociální a duševní rozvoj, obnova jejich jednáním narušených sociálních vztahů a dosažení toho, aby v budoucnu bylo co nejvíce omezeno páčání protiprávních činů. Pokud ji budeme správně používat, bude to ten správný krok k řešení kriminality mladistvých v České republice.

Anotace

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit význam, který zákonodárci přikládali tvorbě obou specifických zákonů v trestních věcech mládeže. V úvodní části jsem provedla historický exkurz do trestního práva mládeže na našem území, zaměřila se na otázku odpovědnosti mladistvých za své patologické chování v oblasti kriminality a jejich možné příčiny. Kritickou analýzou zákonů jsem zjistila, že prioritou obou zákonů je výchovné působení na mládež, a to především prostředky nesankční povahy, prostředky, které signalizují skutečný zájem společnosti o nápravu a začlenění resocializovaného mladého jedince do pozitivních struktur společnosti.

Klíčová slova

Kriminalita, mládež, opatření, provinění, trestní odpovědnost, dítě mladší patnácti let, mladistvý, restorativní justice, soud pro mládež, výchova.

Annotation

The topic of my diploma thesis is to determine the importance attributed by lawmakers to making two specific laws in criminal matters of young people. In the first part I have made a historical excursion into the youth criminal justice in our country, I have focused on the question of criminal responsibility of juveniles for their pathological behavior in the field of crime and their possible causes. Due to the critical analysis of the laws, I realized that the priority of both laws is an educational influence on youth, primarily by non-penalty means, means that indicate a real interest of society in a remedy and an inclusion of a resocialized young individual into positive structures of a society.

Keywords

Criminality, youth, measure, wrongdoing, criminal responsibility, children under fifteen years, juvenile, restorative justice, juvenile court, education.

Seznam použité literatury

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*, Praha. ISBN 978-80-247-2781-3.

JEDLIČKA, R. et al. *Děti a mládež v obtížných situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Nakladatelství Tiskárny MV, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou*. Praha: Nakladatelství Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5.

JELÍNEK, J., a kol., *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6.

JELÍNEK, J., a kol., *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. Praha: Nakladatelství Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6.

KALLAB, J., *Stručný výklad zákona z 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n., o trestním soudnictví nad mládeží*. Praha, 1931.

KRATOCHVÍL, V. et al. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C.H.Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-042-3.

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974.

LORTIE, S., a spol., *Soudnictví pro mladistvé*. Institut Ministerstva spravedlnosti ČR pro další vzdělávání soudců a státních zástupců a Ministerstvo spravedlnosti Kanady, 2000. ISBN 80-902656-1-8.

MALÝ, K. et al. *Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945*. Praha: Vydavatelství Linde, 1997. ISBN 80-7201-045-X.

MAREŠOVÁ, A., *Příčiny a podmínky kriminality mládeže*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha: Vydavatelství Policejní akademie ČR, 2007. ISBN 978-80-7251-248-5.

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.

MÜHLPACHR, P., *Sociální patologie*. MU Brno, 2001. ISBN 80-210-2511-5.

NOVOTNÝ, O. *Kriminalita mládeže, Studie o mladistvých delikventech*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický, 1968.

ROZUM, J. *Právní úprava trestního soudnictví v Československu z roku 1931*. Praha: Vydavatelství Kufr, 1996. ISBN 80-86008-16-9.

SCHELLEOVÁ, I. a kol. *Právní postavení mladistvých*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-82-3.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portal, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

VÁLKOVÁ, H., DÚNKEL, F. *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Leges, 1992. ISBN 80-85638-00-2.

ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie. Díl II*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002. ISBN 80-85981-28-9.

ZEZULOVÁ, J. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: MU Brno, 1997. ISBN 80-210-1643-4.

ZOUBKOVÁ, I., *Kontrola kriminality mládeže*. Pelhřimov, Aleš Čeněk, 2002.

Zákony

Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území ČSFR, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 41/2009 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Časopisy

Trestněprávní revue č. 5/2002.

Trestněprávní revue č. 3/2004.

Trestněprávní revue č. 3/2005.

Trestněprávní revue č. 11/2005.

Trestněprávní revue č. 2/2010.

Trestněprávní revue č. 10/2010.

Internetové zdroje

<http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=5&CT=411&CT1=0#prilohy>

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2003/03-04/jelinek.html>

http://www.pmsr.cz/ke_stazeni

[http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/správní/statistiky/Statistické ročenky/ročenka_2010_v7.pdf](http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spravni/statistiky/Statistické_ročenky/ročenka_2010_v7.pdf)

<http://essk.pcr.cz/essk/-informace/-Ročenky.htm>

Seznam použitých zkratek

OSPOD	–	Orgán sociálně právní ochrany dítěte.
OSŘ	–	Občanský soudní řád.
OZ	–	Občanský zákoník.
LZPS	–	Listina základních práva a svobod.
PMS	–	Probační a mediační služba.
TŘ	–	Trestní řád.
TrŘ	–	Novela trestního řádu.
TZ	–	Trestní zákon.
TrZ	–	Trestní zákoník.
ZoR	–	Zákon o rodině.
ZSM	–	Zákon o soudnictví ve věcech mládeže.
ZPMS	–	Zákon o probační a mediační službě.
ZTSM	–	Zákon o trestním soudnictví nad mládeží.
ZVT	–	Zákon o výkonu trestu odnětí svobody.

Seznam příloh

Příloha č. 1 – tabulka kriminality nezletilých a mladistvých	1
Příloha č. 2 – statistika opatření uložených mladistvým a nezletilým	2

Přehled kriminality nezletilých a mladistvých

Kriminalita nezletilých	Rok			
	2003	2004	2009	2010
Násilná kriminalita	873	705	455	349
Majetková kriminalita	2731	1953	1145	748
Mravnostní kriminalita	120	92	100	97
Hospodářská kriminalita	120	110	67	53
Zbývající kriminalita	150	100	130	53
Ostatní kriminalita	698	359	436	284
Obecná kriminalita	4422	3109	2136	1478
Celková kriminalita	4692	3319	2333	1584

Kriminalita mladistvých	Rok			
	2003	2004	2009	2010
Násilná kriminalita	1235	1341	969	810
Majetková kriminalita	6229	4701	3472	3033
Mravnostní kriminalita	194	161	174	166
Hospodářská kriminalita	260	221	221	233
Zbývající kriminalita	249	213	1094	193
Ostatní kriminalita	1612	1249	1193	904
Obecná kriminalita	9270	7452	5808	4913
Celková kriminalita	9779	7886	7123	5339

Statistika opatření uložených mladistvým a nezletilým

	2005	2006	2007	2008	2009
dohled probačního úředníka	150	151	178	160	149
probační program	11	36	66	59	57
výchovné povinnosti	107	127	194	126	141
výchovná omezení	30	35	35	26	39
ochranné léčení	4	4	4	1	4
ochranná výchova	0	1	1	0	0
podmíněně upuštění od uložení trestního opatření	103	92	126	78	78
obecně prospěšné práce	310	397	694	673	742
peněžitá opatření	1	0	1	1	0
peněž.opatření s podmíněným odkladem	2	1	2	2	0
podmíněně odsouzení	79	88	136	116	101
podmíněně odsouzení s dohledem	127	188	283	228	37
nepodmíněně odnětí svobody	1	1	0	9	4
odklad výkonu § 77 ZSM	2	1	1	3	0
příprava podkladů pro podmíněně propuštění z výkonu trestního opatření OS	0	0	8	4	4
podmíněně propuštění z výkonu TO OS	0	2	14	20	22
opatření s dohledem § 93/1 písm. e) ZSM	629	665	786	753	713
zař. do programu § 93/1 d) ZSM	7	19	21	13	14
ochranná výchova § 93/1c)	1	2	0	0	0
jiné	13	4	6	2	2
CELKEM	1577	1814	2556	2274	2107